

Lakewood Daf Yomi

PRESENTED BY SRULY BORNSTEIN

לע״ן

ברוך דוב ז״ל בן יבלחט״א משה חיים ווידרא נ״י
הרב שמעון דוד בן ר' יעקב יוסף איידער זצ״ל

מראה מקומות רשפי אש

לע״ן מרים שיינדל בת יבלחט״א אפרים שמעון סינאוויץ

נחמיה יג

מִטְהָרִים וּבָאִים שְׁמֵרִים הַשְּׁעָרִים לְקֹדֶשׁ אֶת-יּוֹם הַשַּׁבָּת גַּם-זֹאת
 זָכְרָה-לִּי אֱלֹהֵי וְחוּסָה עָלַי כָּרֹב חֶסֶדְךָ: **כג גַּם | בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי**
אֶת-הַיְהוּדִים הַשִּׁיבּוֹ נָשִׁים אֲשֶׁדוּרִיּוֹת (אֲשֶׁדוּרִיּוֹת קָרִי) עֲמוּנִיּוֹת (עֲמוּנִיּוֹת
קָרִי) מוֹאֲבִיּוֹת: כִּד וּבְנִיָּהֶם חָצִי מְדַבֵּר אֲשֶׁדוּרִית וְאִינָם מִכִּירִים לְדַבֵּר
יְהוּדִית וּכְלָשׁוֹן עִם וְעִם: **כה** וְאָרִיב עִמָּם וְאֶקְלָלָם וְאֶכְהָ מֵהֶם אַנְשֵׁים
 וְאֶמְרָטָם וְאֲשַׁבֵּיעַם בְּאֱלֹהִים אִם-תִּתְּנוּ בְּנִיתִכֶם לְבְנֵיהֶם וְאִם-תִּשְׁאוּ
 מִבְּנֵיתֵיהֶם לְבְנֵיכֶם וְלַכֶּם: כו הֲלוֹא עַל-אֵלֶּה חֲטָא-שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל
 וּבְגוֹיִם הַרְבִּיִם לֹא-הָיָה מֶלֶךְ כָּמֹהוּ וְאֶהוּב לְאֱלֹהֵי הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ
 אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל-כָּל-יִשְׂרָאֵל גַּם-אוֹתוֹ הֶחֱטִיאוּ הַנָּשִׁים הַנְּכָרִיּוֹת:
 כז וְלַכֶּם הַנְּשֻׁמָּע לַעֲשֹׂת אֵת כָּל-הַרְעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לְמַעַל
 בְּאֱלֹהֵינוּ לְהֵשִׁיב נָשִׁים נְכָרִיּוֹת: **כח** וּמִבְּנֵי יוֹדֵעַ בֶּן-אֲלִישִׁיב הַכֹּהֵן
 הַגָּדוֹל חָתָן לְסַנְבַּלֵּט הַחֹרֶנִי וְאֶבְרִיחֵהוּ מֵעַלִּי: **כט** זָכְרָה לָהֶם אֱלֹהֵי עַל
 גְּאֻלִּי הַכֹּהֵנָה וּבְרִית הַכֹּהֵנָה וְהַלְוִיִּם: לוֹטְהָרְתִים מִכָּל-נָכַר וְאֶעֱמִידָה
 מִשְׁמֵרוֹת לְכַהֲנִים וְלַלְוִיִּם אִישׁ בְּמִלְאכְתּוֹ: לא וְלִקְרֹבָן הָעֲצִיִּים בְּעֵתִים
 מוֹמְנוֹת וּלְכַבּוֹרִים זָכְרָה-לִּי אֱלֹהֵי לְטוֹבָה:

מְסוּרָה שְׂמִי יבֵּא רִקְבִי. וְיִהְיֶה כְּאִשֶׁר צָלַל שְׁעַר יְרוּשָׁלַם. חֵד בְּתוֹרָה חֵד בְּנִבְיָאִים חֵד בְּכַתּוּבִים: (כג) כְּרֹב. ו' וְחֶסֶד וְסִימָ' גִּפְן בּוֹקֵק יִשְׂרָאֵל. הַגִּנִּי אֱלֹהִים כְּחֶסֶדְךָ. עֲנִי ה' כִּי טוֹב חֶסֶדְךָ. וְיִזְכֹּר לָהֶם בְּרִיתוֹ וְיִנְחֵם. הַלְלוּהוּ כְּרֹב גְּדוֹלוֹ. כִּי אִם הוֹגֵה וְרוּחָם. וְחוּסָה עָלַי כְּרֹב חֶסֶדְךָ. וְחֵד וְכֹרֵב וְחֵסֵי אֲשֶׁר גִּמְלָם כְּרַחֲמֵי וְכֹרֵב חֶסֶדְךָ: (כו) הֲלוֹא. ט' מְלָאִים בְּכַתּוּבִים וְסִימָ' הֲלוֹא מִשְׁנֵאֲךָ ה' אֲשַׁבֵּא. הֲלוֹא יִתְּנֵנוּ חֶרֶשׁ רַע. הֲלוֹא שְׁמַעַת בְּתִי. הֲלוֹא צִוִּיתִי אֶת הַנְּעָרִים. הֲלוֹא הֵם כְּתוּבִים דְּמַגִּילֵת אִמְרֵי. הֲלוֹא בִירְאֵת אֱלֹהֵינוּ תִּלְכוּ. הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבוֹתֵיכֶם דְּסוּף סִיפְרָא. הֲלוֹא עַל אֵלֶּה חֲטָא שְׁלֹמֹה דְּסוּף סִיפְרָא. הֲלוֹא תִּגְנֵף בְּנֵי עַד כְּלָה. וְלֹא"ל:

רשי"י

(כג) הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשים של עכו"ם: **(כד) חצי מדבר.** הרצה מצניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמרתם: **(כה) ואכה.** נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להזכירם: **(כו) גם** אותו החטיאו. כל שכן שמהיו חוטאים ע"י נשיכם של עכו"ם וזה שנאמר צמון ולכם הנשמע וגו' צממיה כלומר שלמה מלך ישראל נמצא חטא על ידי נשי של עכו"ם ואחם נשאתה נשים של עכו"ם להיות חוטאין:

(כח) ומבני יודע חתן לסנבלט. אחד מבני יודע חתן לסנבלט נזכר היהודים והצרחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל צירושלים צטביל חתנו לראות את העיר ואת מוצאה ואת מוצאה: **(כט) זכרה להם.** הטובה אשר עשו: **(לא) בעתים.** לעתים היו כורתים עלים למערכה: **ולבבורים.** שהיו מציאים בכורים צפרק אחד לכל דבר ודבר קצעתו זמנו:

אבן עזרא

להרוג אתכם: **(כב) מטהרים.** הראוי מתטהרים: **(כה) ואקללם.** הוא החרם והנדוי והטעם החרמתים נדית' וְאֲשַׁבֵּיעַם. לעם ירושלם לבלתי התחתן בהם: **(כו) ולכם הנשמע.** יתכן שהוא נפעל מן העתיד סימן המדברים בעד עצמם והוא הקרוב: **(כט) זכרה להם.** לתת לכם שכרם על הנגאלים מן הכהונה ונגאלים מברית הכהונה והלויים בקחתם נשים נכריות: **גאלי הכהונה.** שם התואר על משקל תאמי צביה והם כדמות פעולים בענין רק בגלל האל"ף שהוא אות הגרון נקדוהו כן להרחיב נביאים וכתובים - דניאל, עזרא, נחמיה / נביאים וכתובים המפואר {עמוד 299} {726077} חודש מאתר אוצר החכמה

ספרי דברים

מסורת הספרי
ס* קידושין ל': ועיין
סוכה ג"ב: ע' קידושין
כ"ט: וסוטה כ"ו ובירור
סוטה פ"ג ה"ד:
פ' ע"י תוספתא תנינה
פ"א יסוכה מ"ב:

הגהות הגר"א
מה (א) מעיד עליו שהוא
רע שנא' כו':
מו (א) לדבר במ גו'
למען ירבו ימיכם אם
למדתם כו':

[מז] ולמדתם אותם את בניכם (לדבר במ.
בניכם) ע. ולא בנותיכם (דברי ר' יוסי
בן עקיבא): [לדבר במ]. מכאן אמרו פ
כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון
הקודש ומלמדו תורה ואם אין מדבר עמו לשון
הקודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאלו קוברו
שנאמר ולמדתם אותם את בניכם (א) לדבר
בם אם למדתם אותם את בניכם ירבו ימיכם
וימי בניכם ואם לאו יקצרו ימיכם שכך דברי
תורה נדרשי' מכלל לאו אתה שומע הן ומכלל
הן לאו. (ס"פ):

לכם יצר הרע בראתי לכם תורה תבלין כל זמן
שאתם עוסקים בה אינו שולט בכם שנאמר
(בראשית ד) הלוא אם תיטיב שאת. ואם אין אתם
עוסקים בתורה הרי אתם נמסרים בידי שנאמר
(שם) ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ ולא
עוד אלא שמשאו ומתנו בך שנאמר (שם) ואלריך
תשוקתו ואם אתה רוצה אתה מושל בו שנאמר
(שם) ואתה תמשל בו. ואומר (משלי כה) אם
רעב שונאך האכילהו לחם האכילהו לחמה של
תורה ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה
חנתה על ראשו. ס*. רע הוא יצר הרע מי שבראו
(א) מעיד עליו שנאמר (בראשית ח) כי יצר לב
האדם רע מעוריו. (ס"פ):

תולדות אדם

הרצון שרעת היצה"ר בהסתותיו המה קדומים באדם עד
שלא יבא לידי דת תורה בעוד נעורי', כמאחז"ל פ' חלק
יצה"ר מאימת ניתן באדם וכו' עד לפתח רחמו חטאת רובץ,
ע"כ שפיר השיאו שלמה ע"ה אם רעב שונאך שודאי כבר
הסיתך להיותך תאב לעבירה, ומשתבא לכלל דעת הטרידהו
אח"כ ודוק:

כמותו העוסק בתורה אף שיעשה דבר מה נגד דת של
תורה כמאמר בן עזאי נפשי השקה בתורה, אף שהוא עצמו
דרש כל מי שאינו עוסק בפ"ו כאילו שופך דמים:

שנאמר הוא אם תטיב לקוח לקח טוב זו תורה,
שאת. רש"י שם: אף על גב דמקרא זה לקין נאמר
הזהירו בעסיקת תורת ד' מצוות שנצטווה. והא דהוציא
המקרא ממשמעותו' כמו שפי' בב"ר שם הלא אם תטיב
ותעשה תשובה, היות גדר התשובה באותה מעשה ובאותו
מקום, וחטא קין ה"י שהקריב קרבנו לסטרא אחרא כמבואר
בוהר פ' תצוה, וא"כ איך יאמר אם תטיב ותעשה תשובה
לתקן קלקולך להקריב לשמים, הלא קי"ל שילתי מנחות
הכהנים ששימשו בבית חונוי ואצ"ל לד"א לא ישמשו
במקדש לעולם. ואפי' אחרים אין מקבלין ממומר לע"ז
אפי' שב כמבואר בתוס' פ"ק דחולין דף ה' ד"ה אינו שב,
וא"א לתקן פגמו אלא בד"ת כמאחז"ל בבני עלי בזבח
ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בד"ת, ש"מ שמה
שאינו יכול לתקן בזבח ומנחה מתכפר הוא בד"ת:

פיסקא מו

ולמדתם וכו' ולא בנותיכם וליכא למימר ולא בני בניכם
דהא כתיב והודעתם לבניך ולבני בניך ש"ס פ"ק דקדושין
דף ל':

שמשאו ומתנו כך שמשאו ומתנו של יצה"ר באדם
להחטיאו רש"י שם. היות הזהירו ואם לא תטיב לפתח
חטאת רובץ. יפלא הדבר הלא זה חטא ראשון ה"י לקין
ומדתו ית' מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה עד
דאיכא רובא עוונות מיהשב עון הראשון בהדייהו, לתרץ
זה סיים השם מאמרו ואלריך תשוקתו שמשאו ומתנו ביד
להחטיא, וודאי שאם לא תטיב יחטיאך וודאי עד דניהוי
רובא עוונות ויחשב גם חטא הראשון, ובכל זאת אין
ידיעתו מכריחתך לחטוא, דהכל בידי שמים שאתה תמשול
בו אם תרצה:

ה"ג לדבר במ מיכן אמרו וכו' כן היא ג"י הילקוט. ויורה
משהתחיל לדבר לא יהי' אלא במ:

מיכן אמרו וכו' ברייתא מועתקת פ' לולב הגזול דף ל"ב
ולה"ק היינו ק"ש פסוק ראשון:

אם למדתם וכו' אין זה אלא אסמכתא דלמען ירבו לא
קאי אלא אמזווה, ועי' קידושין דף ל"ה ד"ה גברא בעי חיית
ועי' בש"ס פ' במה בהמה:

אם רעב שונאך אם רעב יצרך ותואב לעבירה האכילהו
הטרידהו במלחמתה של תורה דכתיב לכו לחמו בלחמי
השקהו מים זו תורה דכתיב כל צמא לכו למים. סיפא דקרא
וה' ישרים לך, ישלימנו לך שיהא בשלוי יצרך עמך ואהבך
ולא ישאך לחטוא ולאבדך מן העולם, ש"ס ורש"י פ' החליל
דף ג"ב ועי' בב"ר פ' ל"ד:

ואם לאו יקצרו ימיך יראה לומר הכוונה בזה עם הגמרא
שילחי פ' החולץ את מספר ימיד אמלא אילו שני דורות,
זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי ר"ע. אמרו לו
לר"ע הרי הוא אומר והוספתי על ימך חמש עשרה שני,
ומשני חוקי' משלו הוסיפו לו. וכתבו התוספ' וז"ל:
וקרי ל"י תוספת לפי מה שנגזר לפחות ע"י עון. וזהו
פשט ברייתא דקמן דכולהו סתימתאה אליב"י דר"ע דס"ל
זכה משלימין לו ואין מוסיפים, והוקשה לו במאמר למען
ירבו ימיכם דמשמע שיוסיפו על שנותם שהרי אין מוסיפים
אלא משלימין, ומתרץ ואם לאו יקצרו ימיכם, א"כ לפי מה
שנגזר לפחות ע"י עון קרי ל"י תוספת וריבוי ימים כשיטות
התוספ' ממש:

רע הוא יצה"ר ויראה דמיסמך זה לדרש שלמעלה
דהוקשה לו במאמר שלמה אם רעב שונאך שכבר הוא
שונאך דלמה לא הזהיר שלמה בטרם תאב לעבירה שיתעסק
בתורה ולא יתאות לעבירה כלל ויהי' אותבו מעיקרא.
ומתרץ רע הוא היצה"ר שנא' כי יצר לב האדם רע מעוריו,

שכך ד"ת וכו' לכאורה זה אינו אלא לר"ח בן גמליאל
קידושין דף ס"ב, אבל לר"מ הא בעי תנאי כפול ושע"כ
מצריך כפילא דקרא אם בחוקותי תלכו ואם בחוקותי תמאסו,
אמנם לשיטות הש"ס דשבועות דאפי' ר"מ בדבר איסור לא
מיצרך תנאי כפול, ולימוד תורה היא דבר איסור:

נדרים דף טו

הקדמת הרמב"ם

ט

פירש מאלה שמות עד סוף התורה, והוא הנקרא מכילתא. וכן רבי עקיבא חיבר מכילתא. וחכמים אחרים אחרים חיברו מדרשות. והכל חובר קודם הגמרא הבבלי.

נמצא רבינא ורב אשי וחבריהם סוף גדולי חכמי ישראל, המעתיקים תורה שבעל פה, ושגורו גזירות והתקינו תקנות והנהיגו מנהגות ופשטה גזירתם ותקנתם ומנהגותם בכל ישראל, בכל מקומות מושבותם.

ואחר בית דין של רב אשי, שחיבר הגמרא וגמרו בימי בנו, נתפורו ישראל בכל הארצות פיזור יתר, והגיעו לקצוות ולאיים הרחוקים. ורבתה קטטה בעולם, ונשתבשו הדרכים בגייסות. ונתמעט תלמוד תורה, ולא נכנסו ישראל ללמוד ביישובותיהם אלפים ורבבות כמו שהיו מקודם. אלא מתקבצים יחידים השרידים אשר ה' קורא **בבב** עיר ועיר ובכל מדינה ומדינה, ועוסקין בתורה, ומבינים בחיבורי החכמים כולם, ויודעים מהם דרך המשפט היאך הוא.

וכל בית דין שעמד אחר התלמוד בכל מדינה ומדינה וגזר או התקין או הנהיג לבני מדינתו, או לבני מדינות רבות לא פשטו מעשיו בכל ישראל. מפני רחוק מושבותיהם, ושיבוש הדרכים. והיות בית דין של אותה המדינה יחידים, ובית דין הגדול של שבעים ואחד במל מנכמה שנים קודם חיבור התלמוד.

לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה אחרת, ואין אומרים לבית דין זה לגזור גזירה שגורה בית דין אחר במדינתו. וכן אם למד אחד מהגאונים שדרך המשפט כך הוא, ונתבאר לבית דין אחר שעמד אחריו שאין זה דרך המשפט הכתוב בגמרא אין שומעין לראשון, אלא למי שהדעת נוטה לדבריו, בין ראשון, בין אחרון.

ודברים הללו, בדינים וגזירות ותקנות ומנהגות שנתחדשו אחר חיבור הגמרא. אבל כל הדברים שבגמרא הבבלי, חייבים כל ישראל ללכת בהם. וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה ומדינה לנהוג בכל המנהגות שנתהו חכמי הגמרא, ולגזור גזירותם וללכת בתקנותם.

הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל, ואותם החכמים שהתקינו או שגזרו או שהנהיגו או שדנו דין ולימדו שהמשפט כך הוא הם כל חכמי ישראל או רובם, והם ששמעו הקבלה בעיקרי התורה כולה, דור אחר דור עד משה רבנו עליו השלום.

כל החכמים שעמדו אחר חיבור הגמרא ובנו בו, ויצא להם שם בחכמתם הם הנקראים גאונים. וכל אלו הגאונים שעמדו בארץ ישראל ובארץ שנער ובספרד ובצרפת למדו דרך הגמרא והוציאו לאור תעלומותיו וביארו עניניו, לפי שדרך עמוקה דרכו עד למאור. ועוד שהוא בלשון

ארמי מעורב עם לשונות אחרות, לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שנער בעת שחברה הגמרא, אבל בשאר מקומות וכן בשנער בימי הגאונים, אין אדם מכיר אותה הלשון עד שמלמדים אותו.

ושאלות רבות שואלין אנשי כל עיר ועיר לכל גאון שיהיה בימיהם לפרש להם דברים קשים שבגמרא, והם משיבים להם כפי חכמתם, ואותם השואלים מקבצים התשובות, ועושין מהם ספרים להבין מהם.

גם חיברו הגאונים שבכל דור ודור חיבורים לבאר הגמרא מהם מי שפירש הלכות יחידות, ומהם מי שפירש פרקים יחידים שנתקשו בימיו, ומהם מי שפירש מסכתות וסדרים.

ועוד חיברו הלכות פסוקות בענין איסור והיתר וחייב ופטור בדברים שהשעה צריכה להם, כדי שיהיו קרובים למדע מי שאינו יכול לירד לעומקה של גמרא. וזו היא מלאכת ה' שעשו בה כל גאוני ישראל מיום שחברה הגמרא ועד זמן זה, שהיא שנה שמינית אחר מאה ואלף לחורבן הבית, והיא שנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושלשים ושבע לבריאת עולם.

ובזמן הזה תכפו צרות יתירות, ודחקה השעה את הכל, ואבדה חכמת חכמינו, ובינת נבוינו נסתתרה. לפיכך אותן הפירושים וההלכות והתשובות שחיברו הגאונים וראו שהם דברים מבוארים, נתקשו בימינו ואין מבין עניניהם כראוי אלא מעט במספר. ואין צריך לומר הגמרא עצמה הבבלי והירושלמית וספרא וספרי והתוספתא שהם צריכין דעת רחבה ונפש חכמה וזמן ארוך, ואחר כך יודע

מהם הדרך הנכונה בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה היאך הוא.

ומפני זה נערת חצני [בנוסף מדויקת: שנפתי מתני] אני משה בן מיימון הספרדי, ונשענתי על הצור ברוך הוא, ובינתי בכל אלו הספרים, וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים בענין האסור והמותר הממא והטהור עם שאר דיני התורה. כולם בלשון ברורה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ולא פירוק, ולא זה אומר בכה וזה בכה, אלא

דברים ברורים קרובים נכונים, על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורים והפירושים הנמצאים מימות רבנו הקדוש ועד עכשיו.

עד שיהיו כל הדינים גלויים לקמן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה, ובדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים, כללו של דבר, כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל, אלא יהא חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה עם התקנות והמנהגות והגזירות שנעשו

מאמר מרדכי

אלו טריפות דף ט' ע"ב סוף העמוד ח"ל אבל קשה מנא ליה להגאון דלית הלכתא כדבינא שהוא צמחא ו"ל משום דלא היינו רבינא תנינו של רב אשי אלא קדמון הוא וכו' וכן יש צפוק אלו מליאות אמר רבינא גלימא מכריז רבא אמר וכו' וזיוס שמת רבא נולד רב אשי וכו' יעו"ש משמע מדגיוו שם דמרי רבינא הוה והלאשון היה צומן רבא והשני היה חננו של רב אשי והשםא נסתלקה הקושיא מאליה וזקו.

מישרת מישה (עמיה)

[וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים וכו']. ראיתי מקשיין על רבינו דבשלמא במידי דאתו רבנן ופי' מתני' בתלמודא דידן או בירושלמי או בספרי או במקום

מקורי הרמב"ם לרש"י

ואותם החכמים שהתקינו וכו' הם כל חכמי ישראל וכו'. כצ"ל.

המאיר לארץ

וכן ר' עקיבא חיבר המכילתא וכו'. נ"ב וכ"כ השלשלת קצלה, הביא ג"כ נסדר הדורות נתיאם וקולא אותו נלשון משנתו כמו שקולא ג"כ שם, משנתו של ר' חייא וכו', דג"כ הכוונה הוא, דק על ואמוראים אות ע' ר"ע, וע"ז כתב בשם הגדולים סמו"א סי' כ"ו, לא ידעתי מני"ל כן, וג"ל דיש תוספתות וברייתות, ע"י סה"ד תו"א אות ע', ר"ע וכו', וכדאיפתא ג"כ בירושלמי, שקליס פ"ה, זה סמך לזה משיר השירים רבה פ"ט, קהלת רבה פ"ג, פי"ב, דאיפתא שם צוה"ל, ומשנתו של ר"ע וכו',

עבודת המלך

וכן ר' עקיבא חיבר מכילתא. היא המכלתא דרשב"י שהביא הרמב"ן צ"י על התורה דשהיג על האומרים שר"י קבל מר"ע וע"י להגאון ר' דוד לויא נקונטוס שם האחד נכמה מקומות ומכלתא דר' ישמעאל היא שלנו שקבל מר' גמולא בן הקנה וע"י יוסקין אליעזר.

משנה תורה מפרשי יד החזקה - ב) הקדמת הרמב"ם, מנין המצוות, מדע א) / מפרשי היד החזקה {עמוד 10} {2726077} הודפס מאתר אוצר החכמה

שהוא קודש, אך קראוהו שפת יחודית כי היא זה (שונם) של יחודים באמת, משא"כ משעלו מן הגולה לא יכין לקראו יחודית כי צעו"ה גם כל ימי בית שני היא לשונם כלול ואין מדבר בלחות העברי כ"א יחודי סגולה עד שאפי' חכז"ל לא ידעו צו כמ"ש רמז"ס בהקדמת המשנה ממה דאחז"ל [ר"ה כ"ו ע"ב] לא הוה ידעו רבנן מאי השלך על ד' יהבך וכדומה, ע"כ לא יקרא עוד שמו יחודית אך יכין לקרותו לה"ק כי אז נתבררה יתר קדושתו על כל לשונות.

והיות כן הרוחנו שראי ברורה היא להאחים שזה יוסף אחיהם, מפי המדבר בלשון הקדש, כי הנה להכירו שהוא יוסף כבר הכירוהו מיד בלי ספק, אך הוסיף לומר אני יוסף אחיהם רואה לומר בצחינת אחיה בקדושה ומלות זה לא יאומן כ"א בראיה ברורה, ע"כ היה זה ראוי ברורה, בהיות עבד בבית איש מזרי ימים רבים ועל כרחו לדבר בלשון עמו של אדונו וכן בהיותו שליט וכל עסקו עם אנשי מזרים וכל בני ביתו ואשתו מזריים איך לא ישכח הלשון ההוא אשר התעייף עיניך צו ואיננו וגם כי במקום עומאה ערות הארץ, אין זה כ"א לעולם קדושתו ורוב עסקו בחורה כמ"ש במדרש רבה שם על פסוק [בראשית ל"ט ג'] וירא אדוניו כי ד' עמו ראהו מלחש ונכנס מלחש ויולא, א"כ היה עדות נאמנה כי עודנו אחיהם במקדס וראי גדולה היא ונלמד ממנו.

אך כבר כתבנו כי אין זה ראוי אלא להמוסה צו ומשום כן לא קראו לה"ק בבית ראשון מפני שלא ניסו באלה. והנה אמנם השצעים בלי ספק שהי' גם הם מנוסים שהרי גם כל עסקיהם עם יושבי הארץ מעולם הכנעני והפריזי וציותר יחודה שירד מאת אחיו והתחבר עם איש עדולמי, צודאי צחנו וראו מהירת שכחת הלשון ואיך היו לריכים להתחזק במעוז כדי שלא יעשה חצר כנשרים לעוף למרחוק, אך בנימין הצדיק שלא זז מבית אציו מעולם ולא ידע דבר רע זה לא היה ממוסה והוא לא יאמין ליוסף ציודעו לדבר בלה"ק שיחיה נשאר בנדקתו. והנה נראה לי מה שהראה שא"א מהול אין הכוונה שהוא מהול ממש, שזהו פשיטא, אלא שלא פגם שום פגם והרהור צברית קודש שאלולי כן היה ניכר באצור הקדוש ההוא כי נמשכה ערלתו, וזה לא יוכר לכל רואי צעיני צשר כ"א לזכי הראות קדושי עליונים

(מהגוף *), והכוונה על נשמת שדי חלק אלוה ממעל, ולא על הנפש החיוני הצבמית, אך על חלק הקדושה שצו שאינו סובל צעוז ההתחברות עם הגוף העבור. והוא הדין והוא הטעם בהורחנו הקדושה בכלל האומה, כדרך הנשמה ביחידות כן התורה בכלל לא תסבול צעוז ההתחברות צעולם הזה, אם לא על ידי רתון הקצ"ה כי פיו הוא לוח; וא"כ לריך לזה זכות ודצקות צד' ובהתורה, אצל התעייף עיניך צו ואיננו.

ועתה נחזה חנן נשית לצנו, הנה אחינו אנשי פולניא המה דרים צמדינה אשר כל עמה מדצרים שפת פולין וליטויה ורוסיה ואינם מכירים כלל בלשון אשכנזי, והיהודים כולם להיותם גולי אשכנז שלפני גזירת חתניו עודם מדצרים בלשון עמם אשכנז כאשר בראשונה ולא נשתנה ללשון העמים אשר הם יושבים בקרצם, וכן מגורשי ספרד הנפולים צערי תוגר לא שינו לשונם, והי' זה כיון שגלו שם אצות וצנים ואמותם הרי מתגדלים הצנים על צרכי האצות וידצרו צשפתם, וזה הוא כבר כמה מאות שנים, וא"כ יש לתמוה כיון שצימי בית ראשון היו מדצרים יחודית כמצואר צדצרי אליקים אשר על הבית הנ"ל, איך צימי גלות צבל חיש קל נשתנה הדבר עד צימי תחלת בית שני כבר ערצצו לשונם, ואע"פ שהיה צהם נשואי נשים נכריות ומשום כן חלים מדבר אשדודית [סוף נחמ"י], מ"מ אין ספק שרובם היו בני ישראל וגם אותם בני נכריות היה ראוי שישתנה לשונם ללה"ק צראותם רוב האומה מדבר בלשון ההוא, והוא אחת מהתמייחות הגדולות שצעולם — אצל אין זה כ"א מרוב קדושת הלשון ההוא שאיננו נשאר צרלון צין בני אדם, מה גם בארץ העמים העמאה, מפני כן נם וצרה מאנשי המגדל צדור הפלגה ונשתנה לשצעים לשונות אחרות למען לא ישתמשו צו אנשים שאינם מהוגנים, וככה אירע לבני אומותינו באותו המקום צעלמו צצבל מקום המגדל כי שם צלל ד' שפת כל הארץ. וא"כ מתוך מה שאנו רואים שנשכח חיש מהר מאומה שלימה, אנו רואים קדושתו וראוי לקרותו לה"ק כמו שאנו אומרים תורתנו הקדושה. והיות כי דבר זה לא נתצטרר לכל צחי עולם שיחיה קדושה צעלם הלשון עד אחר גלות צבל, ע"כ כל ימי בית ראשון לא קראוהו לה"ק כיון שאין הוראה צעלם הלשון

כ' מרן וזל"ק: ונ"ל דה"ה במקום גלולים עיי' לעיל סי' ג"ה במג"א ס"ק ט"ו — ונ"ל דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מבלי לספר בלשון הקודש ונשכח מאתנו לגמרי בעו"ה משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גלולים, עכ"ל.ק.

(*) ע"ע תו"מ ויקרא, ג"ה ב'.
 (ז) בהגהות ח"ס על שו"ע או"ח סי' פ"ה במג"א סק"ב [במה שכי' שם המחבר דברים של חול מותר לאמרם בבה"כ ובבית המרחץ וכו'] בלה"ק וכו' המג"א ומדת חסידות הוא להחמיר. ועיי'

פה א. נכוח כ"ד [ע"פ]:
 ג. לדעת הר"ף [נכוח טו, צו והרמב"ם נפרק ג] מהלכות קריאת שמע [הלכה ד]:
 ג. שבת מ' [ע"פ נכוח טס]:
 ד. הרמב"ם טס [הלכה ד]:
 ה. טס צמח"ס [שבת והמנ"ס טס הלכה ה]:
 ו. טס י' [ע"פ והמנ"ס טס]:
 ז. טס מ' [ע"פ והמנ"ס טס]:

ציונים לרמ"א

פה א* חוספות ברכות כב, ב ד"ה אלא והרשב"א שם כג, א ד"ה ופסק הוראב"ד בהשגות על בעל המאור שם טו, ב והרא"ש שם פ"ג סימן כג: (ג) דרכי משה סימן סה ד"ה אבל: (ג*) סוף א: (ד) ר"ן פ"ק כ"ד [שבת ט, ג ד"ה ואשמעין וכו'] (ד"ה כח) בשם ארחות חיים הלכות קריאת שמע סימן לא נסח הרמב"ן שם מ, ג ד"ה [לפרש"י]:

חכמת שלמה

פה (פני"א א) לא י"ך אדם במבואות וכו'. י"ג, הנה נדע"ט אש על ענין וקרא נראה לנדרך לחזור ולקרות כמו שכתוב לעיל בסוף סימן ע"ז (פ"ק ח) וכתובי ספר הסיני, ואח"כ נחלתי צניי מנדים [משמאל וכן כל ד"ה מה שמנן, הענין דהו מנהו הנאה בעפירה, והנה כנה ראונו ד"ל מה מה שכתוב ש"ס פרק ג' דבריות (דף כ"ד ע"ב) לא פסק מאי אמר ר' מישל"א נר נביה אמר יהושע בן לוי עליו הכתוב אמר ויחלוק אלו (ה) גם אני נחמי להם חוקים לא יופיע וכו' רב אשי אמר אי משיב עון נחלתי שאל וישעיה ה, יח, ר' אלה וכו' אמר מהכל (ממדי טו, לא) כי ידבר ה' מפה, והנה להפך נמה פליגי ומה נפקא מינה מה לניחא, נראה לומר דהנה נחלתי עניניה עניניה יש פולגתא, דיש סברה ליה

הגהות והערות

פה א [ע"פ צמח"ס שבת קה, ג, היום אמר לו עשה קו ולומר אמר לו עשה קו, עד שאמר לו עמוד ע"ז]:
 ב [כ"ב דרכי משה סימן פד, נאורחות חיים שלפניו רק נאמר שאסור להרהר ד"ס צניי המרחק]:
 ג [תוספת תפלות קראקא ש"ל, וצמח"ס אמ"ד מ"ד-ב"ל גולה השומט]:
 ד [בספר חסידים לפניו למת מה יתשוב בשבט, והוא גולה המונח בגלגל הטע ס"ק א]:
 ה [תוקן ע"פ מקור חיים:

פה א אפילו להרהר וכו'. ולכן יתשוב שם חשבונו של יצוא לידו להרהר (ספר חסידים סימן תקמ"ו): **ב בלשון הקדש, ומדת חסידות הוא *** להחמיר (ספר חסידים סימן **תתקנ"ד**) **תקנ"ד**, איתא שנתן דף ק"ג [ע"פ] שמונת להרהר

דבריו תורה נגד ערוה, דכתיב [דברים כג, טו] ולא יראה פך ערות דבר, דבור אסור להרהר מותר. ועיין צמח"ס [נכוח פ"ג סימן יד] ותלמידי רבינו יונה צמח"ס צעל קרי [שם יב, א ד"ה ממין] וכו'. ואל"ל דהא לאסור להרהר צמח"ס היינו משום ד'נפיש זיהמיה, וכמו שכתבתי סימן מ"ה [ס"ק ג]. מיהו צו"ד סימן א' סוף (ו) [י' ח]

משמע כשהוא ערוס ותכריז מנצח אסור לכוון (ה) לשמוע הנכוח לנאם צרכו, דליכא למימר ציה שומע כעונה דהא אסור לענות, ע"ש צ"ט"ו [ס"ק טע] וס"ך [טו]:
 ג שאינם נמחקין, לאו דוקא, דהאיכא שלום לאסור להזכיר שם, כמו שכתבתי סימן פ"ד [ס"ק ג]:
 ד להפריש מדבר האסור, והוא הדין אם נכנס צלבו אשה מותר להרהר שם דבריו תורה, דהו

לאפרושי מאיסורא (ספר חסידים סימן כח): ה ובעניני קדש, כתב הכסף משנה [קריאת שמע ג, ה] כשהוא דלמר ליה רבי מאיר

כח הכסף משנה [קריאת שמע ג, ה] כשהוא דלמר ליה רבי מאיר

ערך לחם למהריק"ש

פה פ"ה ב בבית הכסא וכו'. ואם הימה שמועמו שגורה נפיו והרהר לאונסו מותר: [שם] ומי רגלים וכו'. ואפילו הלכות בית המרחץ צניי המרחץ וצית הכסא:

שערי תשובה

מהא שהביא מחידושי הריטב"א שבת [שם] כת"י בשם התוספות דשלוש משמות נמחקין ואין נוהרין לכותבו בשטרות של רשות, וכן כתב הרא"ש בתשובה כלל ג' [סימן טו], ובר"ן בחידושי שבת כת"י [שם ד"ה אסור] כתב משם רבינו יחיאל שאסור לכתוב שלום באגרת הרשות שמצוי לזרוק באשפות, וכן אנו נוהגין שלא לכתוב שלום שלם, עכ"ל. ועיין בתשוב"ן חלק א' סימן קע"ז ובשו"ת הרשב"ש סימן רס"ז [והרשב"ש] [והרשב"ן] חלק ב' [ח"א] סימן רכ"ב, ובשו"ת זקן אהרן סימן פ"ח:

פה א אסור. עיין באר היטב, ועיין במגילה דף כ"ח [ע"א] מימי לא

וכתב הב"ח יש להחמיר, וכן פסק הפרי חדש [אוח ב ד"ה מעתה]. מיהו נלשון לע"ז, וקרא שלום או רחום הוא דמוותר להזכיר נלשון לע"ז, אבל שאר שמות נמחקין אסור להזכיר נלשון לע"ז, וכן שאר דברים של לשון הקדש אסור לאומן נלשון חול, עמדת זקנים [ס"ק ג], עולת תמיד [ס"ק ו]. ועיין לעיל סימן פ"ד ס"ק ז' מה שכתבתי שם נכנס הפרי חדש: (ד) נמחקין, לאו דוקא, דהא איכא שלום לאסור להזכיר שם, כמו שכתבתי סימן פ"ד, [מ"א ס"ק ג]: (ה) האסור, והוא הדין אם נכנס צלבו תורה, דהו לאפרושי מאיסורא, ספר

ביאור הגר"א

ג. שאל שמואל לרב מהו לענות אמן במקום המטונף, אמר ליה אסור, ואסור דאמריית לך אסור. ור"ל שאסור לומר ולהורות זה שם:

פה א [פני"א א] לא י"ך אדם בו ואפילו בו. כרב חסדא [ברכות כו, ב] ותניא כותיה, דכמה אמוראי שם כותיה לא פסק מאי כו': [ב] אפילו בו, כמו שכתוב סוף ראש השנה [לד ב]: [ג] [נהגו] יש אומרים שם, כנוכר לעיל [סימן סה ס"ק א וס"ק ד]: [ד] [שפ"ק ב] אפילו להרהר בו. ברכות שם [נד, ב] ובכמה מקומות [שבת מ, ב; שם קג, א]: [ה] [במקום בו]. ברכות שם תלמיד חכם אסור כו': [ו] [נהגו] ואפילו בו, מדפרוך בשבת מ' ב' והיכי עבדי הכי כו', ומשני אפרושי כו', והוא דברי הר"ן [שבת יט, א ד"ה ואשמעין]. ובירושלמי

שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

המרחץ או בית הכסא, דאינו מתכוין על ענין השלום אלא הזכרת שמו של אותו אדם, על כן לא אמרו צמח"ס אסור לומר שלום צמח"ס אלא אסור ליתן שלום, וכן אח"כ אלא מעתה הימנותא נמי כו', לא אמר נאמן אלא הימנותא דהוא ענין נאמנות, מה שאין כן בהזכרת המינה דרך סימן צמח"ס

לא עלה אפילו על דעת המקשן לאסור, וכן הטור ושו"ע לא זכרו אלא שאילת שלום ולא אמירת שלום. ועוד ראה מדכתב הרמב"ם [קריאת שמע ג, ה] שמוותר לומר צמח"ס רחום, וכתב על זה הראב"ד לא מצינו שם רחום כי אם על הבורא ואסור לאומרו צניי הכסא, עכ"ל. והצ"ח צמח"ס שם ר"ר יונה

[נכוח יז, ד ד"ה אל על טס] חולק על זה, דהרי כתיב [תהלים קיב, ד] חנון ורחום וידיק, הרי לפניך דכל שיש לאדם ג"כ אותו מותר כמו שיש להשם יתברך מותר לאומרו כל שכן בקריאת שם נלמד שאין מכוון אלא לסימן קריאת האדם שפשיטא דמותר. ומו"ח ז"ל [צמח"ס כתב ד"ה] לאסור לקרות לאדם צמח"ס אש שמו שלום, ואינו מכוון לפענ"ד:

פה א אפילו להרהר בו. עיין מה שכתבתי צמח"ס פ"ז דין להרהר צמח"ס על מטמו:

ערך לחם למהריק"ש

פה פ"ה ב בבית הכסא וכו'. ואם הימה שמועמו שגורה נפיו והרהר לאונסו מותר: [שם] ומי רגלים וכו'. ואפילו הלכות בית המרחץ צניי המרחץ וצית הכסא:

שערי תשובה

מהא שהביא מחידושי הריטב"א שבת [שם] כת"י בשם התוספות דשלוש משמות נמחקין ואין נוהרין לכותבו בשטרות של רשות, וכן כתב הרא"ש בתשובה כלל ג' [סימן טו], ובר"ן בחידושי שבת כת"י [שם ד"ה אסור] כתב משם רבינו יחיאל שאסור לכתוב שלום באגרת הרשות שמצוי לזרוק באשפות, וכן אנו נוהגין שלא לכתוב שלום שלם, עכ"ל. ועיין בתשוב"ן חלק א' סימן קע"ז ובשו"ת הרשב"ש סימן רס"ז [והרשב"ש] [והרשב"ן] חלק ב' [ח"א] סימן רכ"ב, ובשו"ת זקן אהרן סימן פ"ח:

פה א אסור. עיין באר היטב, ועיין במגילה דף כ"ח [ע"א] מימי לא

וכתב הב"ח יש להחמיר, וכן פסק הפרי חדש [אוח ב ד"ה מעתה]. מיהו נלשון לע"ז, וקרא שלום או רחום הוא דמוותר להזכיר נלשון לע"ז, אבל שאר שמות נמחקין אסור להזכיר נלשון לע"ז, וכן שאר דברים של לשון הקדש אסור לאומן נלשון חול, עמדת זקנים [ס"ק ג], עולת תמיד [ס"ק ו]. ועיין לעיל סימן פ"ד ס"ק ז' מה שכתבתי שם נכנס הפרי חדש: (ד) נמחקין, לאו דוקא, דהא איכא שלום לאסור להזכיר שם, כמו שכתבתי סימן פ"ד, [מ"א ס"ק ג]: (ה) האסור, והוא הדין אם נכנס צלבו תורה, דהו לאפרושי מאיסורא, ספר

ביאור הגר"א

ג. שאל שמואל לרב מהו לענות אמן במקום המטונף, אמר ליה אסור, ואסור דאמריית לך אסור. ור"ל שאסור לומר ולהורות זה שם:

פה א [פני"א ס"ק ב] [להחמיר]. ונראה לי דהוא הדין במקום גילולים, ועיין לעיל סימן נ"ה במגילת ס"ק ט"ו. ונראה לי דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מכליל לספר בלשון הקודש, ונשכח מאתנו לגמרי בעונותינו הרבים, משום שגלו לכלבל שהיתה מלאה גילולים. [חמ"ס סופר] ב [שם בא"י] דנפיש זיהמיה. עיין תשובתי מדין מקוה שהוחמה יש בה הבלא וזהמא, חתם סופר א"ח סימן ח"י [שם נשאל על דבר מי שיש בחדרו חפירה מקוה מים חמין לטהרת נשים שבביתו ומכוסה בכיסוי נסרים אם מותר ללמוד באותו חדר שאין שם שום אמבטי ושום דבר לצורך הטבילה כי אם חפירה במקוה ומתחממת לעת הצורך פעם או פעמיים בחודש. ובתשובתו מסיק ח"ל, בנידון שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

המרחץ או בית הכסא, דאינו מתכוין על ענין השלום אלא הזכרת שמו של אותו אדם, על כן לא אמרו צמח"ס אסור לומר שלום צמח"ס אלא אסור ליתן שלום, וכן אח"כ אלא מעתה הימנותא נמי כו', לא אמר נאמן אלא הימנותא דהוא ענין נאמנות, מה שאין כן בהזכרת המינה דרך סימן צמח"ס

לא עלה אפילו על דעת המקשן לאסור, וכן הטור ושו"ע לא זכרו אלא שאילת שלום ולא אמירת שלום. ועוד ראה מדכתב הרמב"ם [קריאת שמע ג, ה] שמוותר לומר צמח"ס רחום, וכתב על זה הראב"ד לא מצינו שם רחום כי אם על הבורא ואסור לאומרו צניי הכסא, עכ"ל. והצ"ח צמח"ס שם ר"ר יונה

[נכוח יז, ד ד"ה אל על טס] חולק על זה, דהרי כתיב [תהלים קיב, ד] חנון ורחום וידיק, הרי לפניך דכל שיש לאדם ג"כ אותו מותר כמו שיש להשם יתברך מותר לאומרו כל שכן בקריאת שם נלמד שאין מכוון אלא לסימן קריאת האדם שפשיטא דמותר. ומו"ח ז"ל [צמח"ס כתב ד"ה] לאסור לקרות לאדם צמח"ס אש שמו שלום, ואינו מכוון לפענ"ד:

פה א אפילו להרהר בו. עיין מה שכתבתי צמח"ס פ"ז דין להרהר צמח"ס על מטמו:

ערך לחם למהריק"ש

פה פ"ה ב בבית הכסא וכו'. ואם הימה שמועמו שגורה נפיו והרהר לאונסו מותר: [שם] ומי רגלים וכו'. ואפילו הלכות בית המרחץ צניי המרחץ וצית הכסא:

שערי תשובה

מהא שהביא מחידושי הריטב"א שבת [שם] כת"י בשם התוספות דשלוש משמות נמחקין ואין נוהרין לכותבו בשטרות של רשות, וכן כתב הרא"ש בתשובה כלל ג' [סימן טו], ובר"ן בחידושי שבת כת"י [שם ד"ה אסור] כתב משם רבינו יחיאל שאסור לכתוב שלום באגרת הרשות שמצוי לזרוק באשפות, וכן אנו נוהגין שלא לכתוב שלום שלם, עכ"ל. ועיין בתשוב"ן חלק א' סימן קע"ז ובשו"ת הרשב"ש סימן רס"ז [והרשב"ש] [והרשב"ן] חלק ב' [ח"א] סימן רכ"ב, ובשו"ת זקן אהרן סימן פ"ח:

פה א אסור. עיין באר היטב, ועיין במגילה דף כ"ח [ע"א] מימי לא

וכתב הב"ח יש להחמיר, וכן פסק הפרי חדש [אוח ב ד"ה מעתה]. מיהו נלשון לע"ז, וקרא שלום או רחום הוא דמוותר להזכיר נלשון לע"ז, אבל שאר שמות נמחקין אסור להזכיר נלשון לע"ז, וכן שאר דברים של לשון הקדש אסור לאומן נלשון חול, עמדת זקנים [ס"ק ג], עולת תמיד [ס"ק ו]. ועיין לעיל סימן פ"ד ס"ק ז' מה שכתבתי שם נכנס הפרי חדש: (ד) נמחקין, לאו דוקא, דהא איכא שלום לאסור להזכיר שם, כמו שכתבתי סימן פ"ד, [מ"א ס"ק ג]: (ה) האסור, והוא הדין אם נכנס צלבו תורה, דהו לאפרושי מאיסורא, ספר

ביאור הגר"א

ג. שאל שמואל לרב מהו לענות אמן במקום המטונף, אמר ליה אסור, ואסור דאמריית לך אסור. ור"ל שאסור לומר ולהורות זה שם:

פה א [פני"א ס"ק ב] [להחמיר]. ונראה לי דהוא הדין במקום גילולים, ועיין לעיל סימן נ"ה במגילת ס"ק ט"ו. ונראה לי דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מכליל לספר בלשון הקודש, ונשכח מאתנו לגמרי בעונותינו הרבים, משום שגלו לכלבל שהיתה מלאה גילולים. [חמ"ס סופר] ב [שם בא"י] דנפיש זיהמיה. עיין תשובתי מדין מקוה שהוחמה יש בה הבלא וזהמא, חתם סופר א"ח סימן ח"י [שם נשאל על דבר מי שיש בחדרו חפירה מקוה מים חמין לטהרת נשים שבביתו ומכוסה בכיסוי נסרים אם מותר ללמוד באותו חדר שאין שם שום אמבטי ושום דבר לצורך הטבילה כי אם חפירה במקוה ומתחממת לעת הצורך פעם או פעמיים בחודש. ובתשובתו מסיק ח"ל, בנידון שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

המרחץ או בית הכסא, דאינו מתכוין על ענין השלום אלא הזכרת שמו של אותו אדם, על כן לא אמרו צמח"ס אסור לומר שלום צמח"ס אלא אסור ליתן שלום, וכן אח"כ אלא מעתה הימנותא נמי כו', לא אמר נאמן אלא הימנותא דהוא ענין נאמנות, מה שאין כן בהזכרת המינה דרך סימן צמח"ס

לא עלה אפילו על דעת המקשן לאסור, וכן הטור ושו"ע לא זכרו אלא שאילת שלום ולא אמירת שלום. ועוד ראה מדכתב הרמב"ם [קריאת שמע ג, ה] שמוותר לומר צמח"ס רחום, וכתב על זה הראב"ד לא מצינו שם רחום כי אם על הבורא ואסור לאומרו צניי הכסא, עכ"ל. והצ"ח צמח"ס שם ר"ר יונה

[נכוח יז, ד ד"ה אל על טס] חולק על זה, דהרי כתיב [תהלים קיב, ד] חנון ורחום וידיק, הרי לפניך דכל שיש לאדם ג"כ אותו מותר כמו שיש להשם יתברך מותר לאומרו כל שכן בקריאת שם נלמד שאין מכוון אלא לסימן קריאת האדם שפשיטא דמותר. ומו"ח ז"ל [צמח"ס כתב ד"ה] לאסור לקרות לאדם צמח"ס אש שמו שלום, ואינו מכוון לפענ"ד:

פה א אפילו להרהר בו. עיין מה שכתבתי צמח"ס פ"ז דין להרהר צמח"ס על מטמו:

ערך לחם למהריק"ש

פה פ"ה ב בבית הכסא וכו'. ואם הימה שמועמו שגורה נפיו והרהר לאונסו מותר: [שם] ומי רגלים וכו'. ואפילו הלכות בית המרחץ צניי המרחץ וצית הכסא:

שערי תשובה

מהא שהביא מחידושי הריטב"א שבת [שם] כת"י בשם התוספות דשלוש משמות נמחקין ואין נוהרין לכותבו בשטרות של רשות, וכן כתב הרא"ש בתשובה כלל ג' [סימן טו], ובר"ן בחידושי שבת כת"י [שם ד"ה אסור] כתב משם רבינו יחיאל שאסור לכתוב שלום באגרת הרשות שמצוי לזרוק באשפות, וכן אנו נוהגין שלא לכתוב שלום שלם, עכ"ל. ועיין בתשוב"ן חלק א' סימן קע"ז ובשו"ת הרשב"ש סימן רס"ז [והרשב"ש] [והרשב"ן] חלק ב' [ח"א] סימן רכ"ב, ובשו"ת זקן אהרן סימן פ"ח:

פה א אסור. עיין באר היטב, ועיין במגילה דף כ"ח [ע"א] מימי לא

וכתב הב"ח יש להחמיר, וכן פסק הפרי חדש [אוח ב ד"ה מעתה]. מיהו נלשון לע"ז, וקרא שלום או רחום הוא דמוותר להזכיר נלשון לע"ז, אבל שאר שמות נמחקין אסור להזכיר נלשון לע"ז, וכן שאר דברים של לשון הקדש אסור לאומן נלשון חול, עמדת זקנים [ס"ק ג], עולת תמיד [ס"ק ו]. ועיין לעיל סימן פ"ד ס"ק ז' מה שכתבתי שם נכנס הפרי חדש: (ד) נמחקין, לאו דוקא, דהא איכא שלום לאסור להזכיר שם, כמו שכתבתי סימן פ"ד, [מ"א ס"ק ג]: (ה) האסור, והוא הדין אם נכנס צלבו תורה, דהו לאפרושי מאיסורא, ספר

ביאור הגר"א

ג. שאל שמואל לרב מהו לענות אמן במקום המטונף, אמר ליה אסור, ואסור דאמריית לך אסור. ור"ל שאסור לומר ולהורות זה שם:

פה א [פני"א ס"ק ב] [להחמיר]. ונראה לי דהוא הדין במקום גילולים, ועיין לעיל סימן נ"ה במגילת ס"ק ט"ו. ונראה לי דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מכליל לספר בלשון הקודש, ונשכח מאתנו לגמרי בעונותינו הרבים, משום שגלו לכלבל שהיתה מלאה גילולים. [חמ"ס סופר] ב [שם בא"י] דנפיש זיהמיה. עיין תשובתי מדין מקוה שהוחמה יש בה הבלא וזהמא, חתם סופר א"ח סימן ח"י [שם נשאל על דבר מי שיש בחדרו חפירה מקוה מים חמין לטהרת נשים שבביתו ומכוסה בכיסוי נסרים אם מותר ללמוד באותו חדר שאין שם שום אמבטי ושום דבר לצורך הטבילה כי אם חפירה במקוה ומתחממת לעת הצורך פעם או פעמיים בחודש. ובתשובתו מסיק ח"ל, בנידון שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

שלפניו שהיה שחפירה בתוכו הוא נקי וטהור ולפעמים פגע או פעמיים בחורש

חתם

ויצא

סופר

קנט

ע"ז ח"כ לא באנו לדון על הכלי כלל וממילא חכ"י עבורה ליעקב כנ"ל ודו"ק.

לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי. ויל"ד לוא כתוב מלא ונדחק מאוד בצע"ט ע"ש. ולפע"ד להקדים כי לכאורה העאה רחל להי בגנבה התרפים, כי כי מפרשים שלא ישאל לכן בתרפים לרדוף אחריהם, והנה כי לה לצטוח צהי כמש"חז"ל צפ"ק דחול"י [ז:]: דכשפים מכחישים פמלי שלמעלה, מי"מ גבי ר' חנינא דנפיש זכותי לא דחיל מכשפים ע"ש, וה"ג רחל לא היה לה לירא, אך ו"ל להיות כי נשים בתחלת וסתן עלולים להזיק ע"י כישוף כמבואר פי ערבי פסחים [ק"י"א. וכתוב], ע"ש, ע"כ שכיחא היוזקה טפי ויכול להכחיש פמלי שלמעלה אפי' לגבי מאן דנפישו זכותיה. והגלע"ד דאע"ג דרחל דברה עם אביה מי"מ ה"י כוונתה לדבר עם הו"ת ולבקש ממנו שאל יחר שלא צמח בו, אמרה אל יחר אף אדוני הוא השי"ת וכמו שאמר דניאל כן ל"ג מרי חלמא לשנאך וגוי [ד' י"ו], ה"י אמרה להקצ"ה שאל יחר אפו צה כי לו לא אוכל לקום, ר"ל לו מוסב על לכן כי לו נגד זה האיש לכן לא אוכל לקום ולהתקיים אפי' לפניך, כי יכול הוא להכחיש פמלי שלמעלה ככשפיו, כי דרך נשים לי וכתחלת וסתן מסוכן כנ"ל.

לוא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי. וקשה הי"ל ראשי ואצרי כבדים עלי ע"י רמז"ן, וי"ל דסתמא לא דברה עמו בלה"ק כיון שיצבה על הגילולים שהם בלואה שממדת חסידות שלא לדבר בלה"ק אפי' בעניני חול כמ"ש מג"ה ס"י פ"ה סק"ב, וכיון שע"כ דברה בלשון ארמית חששה שירגיש זה לכן ע"כ הקדימה לו שדרך נשים לה וגם אז ח"א לה לספר בלה"ק, ע"י צש"ע שם ס"י פ"ה וק"ל — ונ"ל שמשום זה נשכח לה"ק מאתנו צשצעים שנה של צבל שהוא זמן קנ"ו לפי שהרגילו בנייהם לדבר בלשונות אחרים מפני שביה המדינה מלאה גילולים ולא יבין לדבר שם בלה"ק וק"ל. [תקס"ה; וע"י בדרשות ח"ס דף ק' עור צ'].

מה פשעי מה העאתי כי דלקת אחרי וגוי ותחלק את משכרתי וגוי. יש לפרש ענין הויכוח, לכן אמר שרדף על שחשדו בגניבת תרפיו ואמנם איך עלה על דעתו לחשוד בכשרים, היינו שראה שגנב לצבו ודעתו ע"כ גומר לחשדו גם על גניבת אלהיו ורדף אחריו, ויעקב אמר מה שגנבתי לצבך לא היה עון אשר העא כי יראתי פן חגזול צנותיך מעמי וכדין גנבתי לצבך ולא היה לך לחשדני על גניבת אלהיך וח"כ מה פשעי ומה העאתי כי דלקת אחרי — ושלא תאמר אדרבה מה מלאה צי עול לחשדני על גזילת צנותיך, על זה אמר הלא ותחליף את משכרתי עשרת מונים ע"כ ה"י לי מקום לחושך על גזילת צנותיך. [תקל"ג].

כי משעת את כל כלי מה מלאה וגוי שים כה נגד אחי ואחיק ויוכיחו בין שנינו. יל"ד הלא לא משש צמקום מושב רחל ולא חפש, ונהי דלא ה"י אפשר לחפש שם משום שדרך נשים לה מי"מ לא ילא י"ח חיפוש ואיך חרה אף יעקב כל כך. גם יל"ד מי"ע לא אמרה רחל ראשי ואצרי כבדים ומה היה לה לומר דרך נשים לי דוקא ערמז"ן, ושמתתי צשם מדרש דרך נשים שמשקרות ומכזבות, וקשה מי"ל שבי שקר שאפי' אם לא הייתה זמן ווסחה היה ראוי שיעשה לה גם לקיים מלאה שפתיה וכמו שאירע לאשתו של ר"ח שגנבה להציה מרא [תעניית כ"ה]. וי"ל דל"ע איך ישבה על התרפים הא ע"ז אסורה בהגאה, וי"ל הא מבואר במהרש"א בנדה [דף ו:]: דאצותינו אכלו חולין בעברה וכמבואר אללנו כמה פעמים [ע"י לעיל ס"פ וירא ד"ה צמשלי], והיושב על התרפים מעמא עלמו וקלקולו יתר על תיקונו ומותר כמבואר פ"ק דחולין ה"י ע"א גבי שוחט צמכין של ע"ז, וע"ש בר"ן דמייחתי ממתני' פי כל הלמים דזורעים תחתיו ירקות משום מה שמשצית בנייה פוגם בל ע"ש וה"ג דכוותי' וח"כ ע"כ מוכח דהיתה משקרת צמה שאמרה דרך נשים לי דאי היתה טמאה נדה בל"ה"ה לא ה"י שום קלקול צמה שיושבת עליהם וה"י אסור משום נהנה מע"ז ומש"ה לא נעשה לה גם שחראה דם צמח משום שא"כ לא היתה יכולה להסתירה תחתיו משום נהנה מע"ז. והנה לכן ידע כל מנהגי יעקב שברי ה"י אללו עשרים שנה וע"כ אי היתה אומרת ראשי ואצרי כבדים מי"מ היה מחפש תחתיו וה"י עושה כל האפשרי, אעפ"י שהיה לכן יודע שציתו של יעקב אינם נכנים מע"ז מי"מ ה"י חושב מה שמשצית בהגאת הישיבה פוגם בטומאה, אך כאשר אמרה דרך נשים לי הצין לכן כיון שהיא טמאה נדה אסור לה לישב על התרפים ע"כ לא חפש תחתיו, ע"כ יפה אמר יעקב כי משעת את כל כלי שים כה נגד אחי ואחיק דייקא היודעים מנהגי צני ציתו, והם יצינו שאין לך אמחלל לומר שהם תחת ישיבתה של רחל, כי הם יודעים שאין לנו נהגי מע"ז כנ"ל וק"ל. [תקס"ט].

ואילי לאך לא אכלתי. נראה לי שבי מנהג אצותינו ציום עקודת יחוק לאכול ראש חיל זכר לעקידתו, וכשה"י יעקב צצית לכן אפי' צשנים שסחרו צניו כפירש"י מחי אטעה גם אנכי לציתי, מי"מ לא לקח צמומו מאליו לכן לקיים מנהגו לא עשה כן מפני החשד, והיינו חילי לאך לא אכלתי אפי' צמחיר ודוקא חילי לאך וק"ל. [תקי"ד].

בליילה חידד שיעתי מעיני ר"ת שצח"ס שגם צשצת שמר כנ"ל [ע"י צד"ה פן חגזול] וקו"ל אס אינו שומר צהצלה אין אחריות שצת

רסב פירוש בראשית לא ויצא הרמב"ן

וטעם "אשת יעקב" שהזכיר ברחל על דעתי כפשוטו בעבור "שהיא מוזכרת בין הפלגשים בפרשה ההיא. ולכך לא אמר כן בסדר וישלח יעקב ולהלן לג, א ויהי כדו שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות.

גלה) אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך. לא הבינותי מה התנצלות זה, וכי הנשים אשר להן האורח לא יקומו ולא יעמדו. אולי אמרה כי ראשה ואיבריה כבדים עליה והיא חולה בבא האורח, כי כן דרכו, וכל שכן במעוטות הילידה, כרחל, שדמיהן מועטין והאורח יכבד עליהן מאד. והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים "מרוחקות מאד, כי כן שמן מעולם "נדות" – לריחוקן, כי לא יקרבו אל אדם ולא ידברו בו, כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק וגם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע, כאשר ביארו הפילוסופים, עוד י"א אני עתיד להזכיר [בויקרא יח, יט] נסיונם בזה. והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם, וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה "אסור לשאול בשלומה של נדה. רבי נחמיה אומר אפילו הדבור שהוא יוצא מפיה טמא הוא. אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא, ואסור ליהנות במעשה ידיה". ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק

תכלת מרדכי

(8) ויקרא יב, ד עה"פ שם: "ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה" וגו', וז"ל: כי האשה בימי ראייתה תקרא נדה בעבור שיגדוה וירחיקוה כל בני אדם, והאנשים והנשים ירחקו ממנה, ויושבת בדד, לא תספר עם בני אדם. כי גם דיבורה טמא אצלם, והעפר אשר תדרוך טמא להם כעפר רקב עצמות המת, והזכירו גם זה רבותינו. ואף מבט שלה מוליד היזק, וכבר הזכרתי זה בסדר ויצא יעקב, והיה משפט הנדות לשבת באוהל מיוחד, והוא מאמר רחל לאביה "כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים ליי", כי מנהגן שלא תלך ולא תדרוך כף רגלה על הארץ וכו', עיי"ש. (9) וז"ל: שאול נשאלתי ממע"כ אם לחוש למש"כ פרה"ח באו"ח (קכח) שמצא כתוב בשם ספר המקצעות שחיבר רבינו חננאל ז"ל, דכהן הנכנס בבית אשה נדה שם לא יברך את ישראל, וברכתו קללה תחשב לו ולזרעו. והפר"ח מסיים שאין לפרסם הדבר, והנה במ"כ עבר על דברי עצמו והרי פרסמו, הנה הדברים הללו הביאם הראב"ד ז"ל בפירושו למס' תמיד, ונדחק מאוד למצוא טעם לדבר, ועיקר דבריו לחוש לדברי ר"ע במס' שבת ובע"ז (מו, ב) במתני' דאיתקש ע"ז לנידה להחמיר, וא"כ ה"ה נידה איתקוש לע"ז, וע"ז למת שהכהן מזהר דלא יבא. ועוד בע"ז כתי' הרחק מעלי' דרכיך וא"כ ה"ה נדה. ושוב נסתפק הראב"ד אם ר' יודן שבס' מקצעות גם בזה"ז אמרו, ומסיים המחמיר מתברך וכו' וכו'. והנה מ"מ סיים הראב"ד המחמיר מתברך אין כוונתו שכהן המטמא באהל נדה יחמיר שלא לעלות לדוכן, שזהו דבר תימה שנאמר וכו' וא"כ איך שייך המחמיר מתברך. על כרחך כונת הראב"ד המחמיר שלא להכנס לאהל ע"ז ונדה מתברך דחייש לחומרת מתני' הנ"ל ותוספת קדושה היא, אבל הנכנס לאהל נידה אשר לדעת רובא דרובא עביד כדינא, ניקום ונאמר לו שיחמיר ויקנוס א"ע שלא לעלות לדוכן אתמהה הוא, דבר שאין הדעת סובלו. מתוך הדברים למדנו דעת הראב"ד דעכ"פ כן שכבר הוא טמא בטומאת מת אסור לו מן התורה ליכנס לאהל המת דהרי אזה"ז קאי הראב"ד שכולנו טמאי מתים, ואפ"ה כ' המחמיר מתברך, ויעויי' דגול מרבכה ביו"ד (סי' שעג ד"ה אמר יחזקאל) יעויי"ש. ולולי דברי הראב"ד הייתי אומר חומרת המקצעות היא ע"פ מ"ש רמב"ן עה"ת בפסוק "לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים ליי" וגם בפר' נדה, שהאומות הראשונות היו יודעים להזהיר עוד לא לדרוך על מקום דריכות כפות רגלי הנדה, והיו נוהרים מהבל דיבורה וכו' הרחקות יתירות ע"פ ידיעתם בטבעים שהוא ארס מזיק, וא"כ ס"ל דכהן שאינו נזהר בזה אינו ראוי לעמוד לשרת לפני ה' משום הקריבהו נא לפחתך. הנה כי כן בזמננו אלה דאין שום אדם נזהר מזה, או דנשתנו הטבעים והזמנים והמקומות, או כיון שדשו ביה רבים שומר פתאים ה', בין כך ובין כך לעת הזאת אין כאן מיחוש בענין זה, והמחמיר אינו אלא מן המתמיהים וכו', יעויי"ש. (10) עה"פ שם: "ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב לגלות ערותה", וז"ל: ועוד הגידו בו נסיון אמיתי, והוא מנפלאות תמים דעות בתולדת, כי הנדה בתחלת זוכה אם תביט במראה של ברזל הבהיר ותאריך לראות בה יראו במראה טיפות אדומות כטיפות דם, כי הטבע הרע המזיק שבה תוליד גנאי ורוע באויר

ידבה במראה. והנה היא כאפעה הממית בהבטתו וכו'. יעויי"ש.

נדרי דף טו

פירוש בראשית לא ויצא הרמב"ן רסג

ידיו, אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל, שלא תדרוך אתה עפר רגלי. והוא החריש ממנה ולא ענה אותה, כי לא היו מספרים עמהן כלל מפני שדבורה טמא.

⁽¹⁰⁾ (לז-מא) ויחר ליעקב וירב בלבן. מתחלה נתן לו רשות לחפש, כי אמר [לעיל בפסוק ל"ב] "עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה", ואמר [שם] "נגד אחינו הכר לך מה עמדי", ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש. אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו, ועתה בראותו שאינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני, ואמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף אדם אחר הגנב, הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר, והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל, כי אתה החלפת את משכורתי עשרת מונים, והיית מבקש ממני הטרפות, ושלמתי לך שלא כדין".

(מב) ופחד יצחק היה לי. "לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מיחד שמו על הצדיקים בחייהם, ואף על פי שאמר לו בעצאתו [לעיל כת, יג] אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכחו עיניו והרי הוא כמת, נתיירא יעקב לומר כן" – לשון רש"י. וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק – אלהיו "רדחיל ליה יצחק".

ור"א אמר "יראת יצחק את השם הועילתני, כי זכות האב תועיל לבן". "וישבע יעקב בפחד אביו יצחק" ולהלן בפסוק נ"ג – ⁽¹¹⁾ "במי שיצחק מתפחד ממנו". והנה אין פירושו שוה. עוד כתב [שם] "ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקדה. ואיננו רחוק".

⁽¹²⁾ ויעל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו, והוא מדת הדין של מעלה, וממנו אמר הכתוב [בהושע ג, ה] "אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים" – יאמר כי יבקשו הרחמים ומדת הדין של מטה ויביאו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים.

תכלת מרדכי

יג) במקרא זה עשרים שנה אנכי עמך. ובפסוק מ"א הוכפל זה לי עשרים שנה, יען כי חיוב העבד לאדונו הוא בעבודתו וחיוב האדון לעבדו במשכורתו חלף עבודתו, והם שני דברים. לזה אמר יעקב אשר היה מוטל עליו זה מילא חובתו בשלימות, וזה שאמר זה עשרים שנה "אנכי עמך" אשר חבתי לך הלא מלאתי רחליך וכו', הייתי ביום וכו', אבל אשר מוטל עליך לגמלני עבור עבודתי לא

מלאת, ואמר זה "לי" עשרים שנה, מה שנתחייבת לי לא נתת לי מאומה עבור עבודתי, "יד שנים היו תשלומי שתי בנותיך, ושש שנים שהיו בצאנך הלא החלפת משכורתי עשרת מונים. (הרר"ב). יד) מא. במקרא זה לי עשרים שנה בביתך. ע"י רמב"ן שמות ג' י"ב¹¹. ז) ועל דרך האמת. ע"י ויגש מ"ו א', נח ט' י"ד, לך י"ז כ"ב, יתרו י"ט י"ג¹².

כור זהב

ן) במי שיצחק בו' הוא לשון ראב"ע וע"ז אומר הרב והנה אין פירושו שוה, ר"ל אין פי' ראב"ע¹³ שוה עם מה שפירש בפסוק מ"ב.

11) עה"פ שם: "זוה לך האות כי אנכי שלחתיך", וז"ל (שם פס' יא) בתו"ד: ועל דרך האמת וזה לך האות כמו זה לי עשרים שנה וכו', עיי"ש. 12) עה"פ שם: "במשוך היובל המה יעלו בהר", וז"ל: הוא שופר של איל, ושופר של יצחק היה זה, לשון רש"י. ולא הבינותי זה כי אילו של יצחק עולה הקריב אותו, והקרנים והטלפים הכל נשרף כעולה. אולי גבל הקב"ה עפר קרנו והחזירו למה שהיה. אבל לפי דעת האגדה הזו יש לה סוד, ואמרו שזה הקול הוא פחד יצחק, ולכך אמר "ויחרד כל העם אשר במחנה", ולא השיגו דבור בגבורה הזאת זולתי קול, עכ"ל. 13) בפסוק נג. פירוש הרמב"ן על התורה <מכון ירושלים> - א) בראשית(/ משה בן נחמן) רמב"ן([עמוד 321] {726077}) הודפס מאתר אוצר החכמה

חיה ויואל מאמר לשון הקודש בשה

מליו שנטלו חז"ל כרכה מלוח השמורה מואורייחא מחשש שמא יארע א' שיטבור ד' אמתה נרשוח ברבים אף שלא יבא בזה לידי דישוח מפסוחא אלא שיעשה פנייה אחת בשוגג מחמת סידרה המלוח דהוי רק טעה בדבר מלוח.

די

וכרי לבדן בענין יחור במה שנוגע ללביק מחראוי לשים לב למח נמצא כ"כ לשונינו לביק עוד מקדמת דלא אף חלל הכמנים גדולים והבעלומים. ונחזי אק, כגב החלמוד חיבורו בלשון ארמי משרב עם שאר לשונות כמי"ש ברמזים ז"ל בהקדמתו בעטם לפי שחזקה בלשון ביתה ברורכ לכל אנשי שער צפה שמוצרכ הגמרא, וכן הוא בספר חסידים שהצניו יחור בלשון ארמי מבלשון הקודש, חכ ודאי שלא עשו החלמוד בלשון שיהא מוכן לבסוף בעם כי לולא דברי רש"י והאוס' ושאריו הראשונים ז"ל לא היו כל הדורות שלאחרים מצויים כלל בדברי החלמוד, ולולא הפוסקים הראשונים בר"י"ף והרמזים והרא"ש ושאריו הראשונים ז"ל לא היו צמליחות לפנינו לנר שום כלכב מהחלמוד וכמי"ש ברמזים ז"ל בהקדמה שדך עמקב דרבו עד למאד, ואף אחר שאנו מואלחן בלכות הערוכות בר"י"ף ורמזים ורא"ש בעממה ונישקם עדין אנו מתויגשן לבדן היאך המליחו הכלכה מהגמרא, ואלפים קושיות מחגוליים צנחי מדרשות בלי חירוזן מספיק, וכבר כתב המהרל"ב"ח שדך שאינו מנואר צראשונים חי אפשר להמליח מהחלמוד אלא כרש"י"א וחבריו, ועכ"פ לא נעשה החלמוד אלא לפני חכמים גדולים ועלומים עכ"פ כמו הראשונים ז"ל, ואעפ"י לא הבינו כ"כ אח לביק כמו לשון ארמי חכ חידוש. **בפרט לפי דעת הספרו** **שים חיור** ולורייחא ללמוד לביק משיחחיל לדבר ונדואי כן עשו החכמים, ולמח לא בורגלו גם אח"כ לדבר עם צניכס בלביק כמו בילדותם גירסא דייקוחא, ובפרט לפי דברי הירושלמי שהמדבר בלביק מוכחה לו שהוא בן עוב"ב, ואעפ"י גם חכמי הירושלמי דברו יחור בלשון ארמי כמו שחיברו את החלמוד באותה בלשון, בלא דבר הוא.

ובמס' ראש השנה דף כ"ו דלא ידעי רבנן כמה דברים מלביק עד ששמשו מחמתו' דרבו. וצמס' שקלים פ"ג מ"ב בשלש קופות וכו' וכחוב צבן א' ב' ג', ר"י אומר יונית כחוב צבן אלפא ביתא גמלא, ופי' הרפ"צ בשביל שכיו רגילין ביונית, וכחב שס צחפארת ישראל דצנית שני היו רגילין ביונית יותר מבעברית וקמ"ל דבית טעם מה אף חוששין לקדושת כחב צנית הקדוש. ועכ"פ חזינו בזה דגם הבהנים בעבודתם צנית המקדש היו רגילין יותר ביונית מבעברית, ואף דלח"ק היו כותבין א' ב' בלביק אף סברא לומר דפליגי צמליחות באחב לשון היו רגילין אלא דלח"ק כיון דבהנים זרין הם ועכ"פ ידעו אח הא"ב שהוא לשון מקרא ומשנה וכל סדר החפלות לא חיישינן כ"כ לעשות לכחוב צמקום הקודש בלשון אחר, וע"י צממרא צבא קמא דף פ"ג ופוטב דף מ"ט וברש"י ז"ל שם.

הגם שצפ"ב דמס' שקלים משנה ג' גבי ארבע חותמות היו במקדש בן עזאי אומר ארמית היא כחוב עליכם כתב שם החוי"ע ח"ל לפי שהחותמות היו נוחנין לכל הצא מן העם הליך צ"ע שיהא כחוב עליכם ארמית שרוב דיבורן בלשון ארמית ב"י כמי"ש בר"ב וכדי שהלקח החוחס ידע מה לוקח וכו' אולי צטעות יתן כך ועל ידי שיכול הלקוח לקרות החוחס לא יבוא לכלל טעות, אבל במשנה ב' פ"ג לא פליג בן עזאי משום דסומני הקופות לא נמסר אלא לממונים על כך והם היו מגדולי וחשובי העם והיו מכירין בלביק ואף ר"י דס"ל יונית ב"י כחוב עליכם לא מפני שכולם מגדולם ועד קטנם היו מורגלן בכך אלא שהיו רגילין בו כמו בלביק, והר"ב כתב לפיל היו רגילין ביונית ולא כתב שרוב דיבורם וכו' כמו שכתב כאן עכ"ל. ואינו מוכן לכאורה מה שמחלק אף לדעת ר"י בין קופות לחותמות דהקופות יפן שלא נמסר אלא לגדולי וחשובי העם שהיו מכירין בלביק לא אמר שרוב דיבורם ביונית אלא שהיו רגילין ביונית כמו בלביק דא"כ לדעת ר"י למה לא כתבו בלביק צנית המקדש צמקום שלא נמסר אלא לגדולי וחשובי העם הלא החוי"ע עלמו כתב גם בחותמות שנכתבו בארמית שהטעם הוא בשביל שלא יבוא לידי טעות וא"כ הקופות שלא נמסרו

ו י א

מאמר לשון הקודש

ב ש ה

תיש

אלא לגדולי ישראל שכיו רגילן בלביק כמו ציונית
 אייב מה חשש טעות יש בלביק יותר מציונית כיון
 שברגילות הוא כזה כמו צה. גם צפי רביצבין שם
 במשנה על מה שאמר ר"י יונית כתוב עבן כחז הטעם
 שכתבו באותו הלשון שלא יטעו בקופות אחז ראשונה
 יעיי"ש, והוא בלמה דבר המוכרח שלול הטעם
 בשביל חשש טעות לא היו כותבין בקופות שבציונימיק
 לשונות אחרות מלביק שניתנה נב החוכי"ק ועייב
 שגם בגדולי ישראל היו ררגילות יותר מציונית. ואולי
 אפשר לומר דעת החוי"ט דגדולי ישראל הממונים
 שבי תורחם אומנחם ועסקו חמיד במקרא ובמשנה
 ובתפלות שכלל נכתב בלביק אי"א לומר עליהם שבי
 כולם רוב דיבורם ציונית אלא יטן שאר הטעם היו
 רוב דיבורם ציונית היו גם בין הגדולים הממונים
 לפעמים שבוטרו לדבר ברוב עם שאר הטעם הבאים
 בקרבנותיהם ושאר פנינים וכו' רגלו לפעמים יותר
 ציונית ואפשר לבוא לידי טעות ואין להאריך צה.
 ועיי"ש זה ודאי אף לדעת החוי"ט היו גם הגדולים
 והחשובים שבישראל בזמן הבית רגילן ציונית כמו
 בלביק ושאר הטעם היו רוב דיבורם ציונית לא בלביק.

מדמניו כמה דברים שלא הבינו רבן הלשון וגם
 רבו על יואב טעם, ולכאורכ נראה דאדרבה אם היו
 מספרים בלביק וגם מלמדן לנביהם מקטנותם לא
 שכיח כי"ב טעותא דלא ידעו רבנן פי כמה מקראות
 ואם לא היו מספרים בלביק ולא היו להם אלא
 ידיעת בית רבם שלמדם מקרא כיון שאין מורגלים
 בלשון שכיח יותר טעותא כי השכתב וכתטות מתי
 יותר בדבר שאין בו רגל כי"ב, ועיי"ש לבזית מה
 ראי מכתת שכיו מספרים בלביק לא בזיתו לפעניד.

א"י מה שכראח מקום לגמי סוסכ דף ל"ג דלאשמועי
 עבדא נראה שלא היו מדברים בלביק כי
 לאו כל אדם זוכה לשמוע צה קול ולא יאז בביק
 מצית קודש הקדשים אלא להשמיע להראוין לשמוע
 וכמו שאמרו שם בגמרא יוחנן כי"ג שמע שמעון
 בלדיק שמע ולא הזכירו שם מאדם אחר. ועיי חוי"ט
 פי ע"י דיצומה משנה ר' דצח קול הוא ממודש
 מהבורא יתברך לכודיע סודו ליראיו. ובגמרות מברין
 חיוח צמס' סוכדריק דף י"א הביא צעם בראש
 דלכן מיקרי צה קול משני שיואל צמדח ואין כל
 אדם שומעו אלא הראוי לשומעו. וכחז ברבינו צחיי
 פי ברוב עבייב וללוי אמר שיש ר' מוריגות צבואה
 וא' ממוריגות צבואה היא צה קול, והאריך שם
 צענין. צח קול ח"ל שבויל צה כמניע לאזי
 בשומע הוא נמשך מאותו הקול שכתוב צו וחי אם
 שמוע השמע לקול כי חלקך וכן עוד וישמע אח
 הקול מדבר אליו וכו' וצח קול צה כי נשמע חמיד
 לחכמי התלמוד והסודי הדורות צחן ציה שני שכיו
 משחמשן צח קול וכו' יעיי"ש, וכו' שהוא מדריגה
 כעין צבואה שלא נשמע אלא לחכמי התלמוד והסודי
 הדורות. וכן צו"י"ק בפליג שבוזים לשמוע קול מן
 השמים כמה מגבורי צה עשוי דצח לשמוע צקול
 דצרו. ואייב לא צה להשמיע אלא לקדושי פליזים.
 ואשפיי"ב אמרו שם שבי בביק בלשון ארמי לא בלביק
 בשביל דלאשמועי עבדא, ונראה מה דלאו דוקא פייב
 היו מספרים בלשון ארמי. וכבר הצאחי ראי מסידור
 הש"ס שכתב ברמב"ם שהוא בלשון ארמי משורב עם
 שאר לשונות לפי שאותה בלשון היתה צרחה צח
 שחוצרה בגמרא, ושוב כתב ברמב"ם ז"ל בצקדמה
 דצחן צה אצרה חכמת חכמינו וציה צבוינו שאף

צו

ולשון הכניח צש"ט שלו היו ח"ת פ"א סעיף ח'
 קשה להבין שכתב צימיהם שכיו מספרים ברוב
 בלביק וגם החינוק משמתחיל לדבר היו אציו מספר
 עמו בלביק ועיי"ב לא היו לריבין ללמד החינוקות
 פי המלות רק בקריאה צקודות ועשמים וכחז שם
 צקרי"א מקור דצרו ח"ל פי רפי"ג דרי"ב ורפי"ב
 דמגילה לא היו ידעו רבנן מאי וטאטאחי צמטאטי
 כשמד וכו' ולא היו ידעו מאי סלסלב ועיי חולין
 דף ו' פשטא דקרא צמאי כחיב וכו' וגם רבו של
 יואב אלו היו מלמדו פי המלות ודאי לא היו טועב
 צן זכר לזכר וכו' ומ"ש העושוי"ע לכוניס הוא
 לפי מוכב שלנו שאין מספרים בלביק כמו צימיהם
 כדאיתא צספרי וכו' אלא כל ימו ציה שני היו
 פייב מספרים ארמית כמ"ש צחוי"ט עיי סוסכ דף
 ל"ג דלאשמועיין וכו' וכדומה מוסס ככתובה וכו'
 רק ח"ת לבדם היו מספרים בלביק ומלמדים לכוניהם
 עכ"ל, כה כל ראייתו שכיו מספרים אז בלביק

**ומה נשחב אלניו שגם בימי מרח ומלכות ישראל
צא"י לא כי אפשרות שיבינו בלשון, ונפרט שלדעת
הספרי והחוספתא יש חיוב בדבר ללמד עם כל הילדים
את בלשון, וטעמא צפי להבין כ"ז.**

ובכוזרי מאמר שני הוא ס"ח כתב על הצרכים
אזינו ע"ה שדבר צפתי לשונות, העברית לשון
מיוחדת לשון הקודש, והארמית לשון חול, והצ"ח זכ
הישיבין במגדול פוז ורין טעם למה לא דבר ארמית
כל דבריו בלש"ק, הלא קודם דור הפלגה דברו כל
העמים רק בלש"ק כמ"ש רש"י ז"ל ויחי כל הארץ
שפה אחת בלש"ק, הלא שאח"כ נתבלבל לשונם, אבל
ארמית נשאר בלשונו לכו"ק, ולמה הוצרך לדבר גם
בלשון אחר, ובדלתי מעלה גדולה לקדוש שכמוהו לדבר
רק בלש"ק. ואין לומר שהוצרך ללשון ארמית לדבר
עם שארי האומות שהרי צביל האומות כי נזרך
לכל שצפים לשון שכל מלכי מרח ומערב היו משכימין
לפתחו כמבואר בגמרא ב"ב דף ע"ז, ורש"י ז"ל פ'
לך עכ"כ הוא עמק המלך שהשוו שם כל האומות
ובמליכו את הצרכים עליהם. ובירושלמי פ"ק דמגלה
הלכה ע' אית מ"ד שקודם דור הפלגה היו כל
העולם כולו מדברים בשצפים לשון והצ"ח, וכפי שם
הפ"מ שהיו מקודם המבול ולמדו מנח וצנוי ויש
שם פלוגתא בזה, אבל ארמית צודא ידע וכל ח
לא אנוס ל"י. אבל ממה שאמר שבי לו הארמית
לשון חול נראה שגם עניני חול שצביתו דיבר בלשון
ארמית, ויותר מזה הוא דעת המהר"ש יפה ציפ"ת
על ה"ב"ר פ' מ"ב ס"י י"ג בפסוק ויגד לאצרים
העברי, ורכן אמרי שהוא מעבר הנהר ומשיח בלשון
עברי, וכפי שם היפ"ח בלשון עברי לאו היינו לכו"ק
אלא לשון של בני עבר הנהר דומי דכתב עברי
דהיינו של בני עבר הנהר כדמשמע בצנחורין פרק
כ"ג גדול וכוונתו פשוטה דכיון דכתב נקרא עברי
על שם האומה כדריה שם בעבר הנהר, משמע דגם
בלשון נקרא עברי על שם האומה שצפ"ס, והאומות
כולם צודא לא דברו בלש"ק כי צדור הפלגה נתפלגו
כל השצפים אומות לשצפים לשון. ומכ"כ לא יכולתי
להבין גם דברי הרמב"ן שכתב צפ"י ויגש שהצנענים
דברו בלש"ק. אמנם הרע"ב והח"ו"ט צמ"ס יד"כ
ס"ד מ"ה כתבו בלשון עברי הוא לכו"ק חבו כדעה

אחם הפירושים והכלכות שחננו הנאונים וראו שכם
דברים מבוארים נתקשו צימיו ואין מדין פניניהם
כראוי, וא"ל בגמרא עמיה שצריכה דעה רחבה ונפש
חכמה וזמן ארוך ואח"כ יודע ממנו בדרך הנוחה
צדברים האסורים והמחזרים ושאר דיני החורה ה"אך
הוא ישי"ש, וא"כ אין ספק שלא נהחברה בגמרא
עבר ע"ה אלא לח"ה הגדולים שיש להם דעה רחבה
ונפש חכמה כפי"ס כמו הראשונים ז"ל, ואעפ"כ כי
צחר להם יחזר לשון ארמית מלכו"ק, ואולי סובר בחינה
שיש חילוק גם חמת המשנה לזמן הגמרא כמו שמחלק
בין זמנם של המשוררים ועכ"פ על המשוררים כתב
גם הוא ז"ל צפ"י שלא היו מדברים אז בלש"ק אף
הח"ה כי ע"ה גם צמק המשנה לא היו מדברים
בלש"ק אף לדעתו ז"ל כמ"ש צפ"י וע"כ כתבו שצריך
להביןם ואלו כי צ"כ א"כ חיוב או מלכה לדבר
בלש"ק לא היו שחקי המשוררים לסחוס בדברים כ"כ
שלא להודיענו שמוכ"ג זה הוא שלא כהוגן.

28

**ג' מלשון הספרי שכתב משיחיל לדבר אביו מלמדו
לכו"ק ורש"י ז"ל בנוסח אביו משיח עמו
בלש"ק, ואולי היו אביו ואמו מדברים צביתם בלש"ק
לא כי מ"אוח שיחחיל החינוק לדבר כי אם בלש"ק
כמו שאמרו ז"ל שוחא דיוקא או דאביו או דאמי,
ומאין יודע החינוק להחחיל לדבר אם לא שזומע
מאביו ומאמו, ולמה לא אמר שידברו כולם בלש"ק
ומחילה ידעו הכל בלשון, וגם לא אמרו מלכה לדבר
בלש"ק אלא ללמד את הבן שידע בו עכ"פ. וצמ"ס
פ"י"ב מ"ה חפלה ב"י ח"כ מיומה מרח נהגו
שיבא חורגמן מחרגם לעם מה שהקורא קורא צחורה
כדי שיבינו ענין הדברים, וע"י צר"ש מגילה פרק
הקורא עומד וצפור א"י"ח ס"י קמ"ה בעט"ס מה
שאין מחרגמין עכשין, ועכ"פ כי זה מחקת מרח,
וכלא מרח עם חגשי כנה"ג שביו עמו החזירו
כל העמרה ליושנה ויותר מארבע מאות שנה עד
החורבן שבי נמשך אז מלכות ישראל ושרון על
אדמחם והצרכי ככל הזמן למחורגמן ולמה לא חיקן
מרח שילמדו הכל בלשון ומחילה יבינו הכל כמו
שכ"כ צמ"ס מדינה ומדינה ככתב ועם ועם בלשונו,**

ויאל

מאמר לשון הקודש

ט ש ה

תבא

אינו מיושב מה שגם בזמן הבית לא היו רגילין לדבר בלשון כנענית כאלו ביארתי למעלה, ועל כן הסופר בודאי עקב כל הכתובים מאכ"ק כי אסור לכתוב א"י עם הכתובים שנחבטו כמנואר בגמרא ע"ז דף מ"ה ע"כ גידוע עכ"ל קודמין לכתוב ארץ ישראל, ובמקום אחר ביארתי שזה ה"ל ממש ר"ל, ובכל זמן בית שני לא היה שם ע"ז כי בטלו י"רא דע"ז.

גם עיקר הדבר אינו מובן כ"כ דלמה לא ידברו בלשון עכ"ל בביהמ"ד ובבתי ישראל המלאים חורב, וכן חמור הלשון יותר מדברי חורב ותפלות בהכרח שמתחיל יח"ש בעלמם, הגם שאפשר לחלק דברי חורב וקדושה שיוודעים להכיר שלא להכירם במקום גילולים, אבל הלשון שמדברים גם בדברי חול רגילין לדבר בכל מקום ולכן השם ב"י יותר, אמנם כיון שמדונא מותר כמ"ש בשו"ע ואינו אלא מדה חסידות למח יגזרו כ"כ גזירה לגזירה לצטל כלשון לגמרי אף מכל בתי ישראל המלאים קדושה, גם חידוש שאין רמז לספרה זו בשום מקום בראשונים וכבר הכתובי שכן הוא מניחת ארע"ב ועדיין אין לנו טעם מספיק בדבר.

וזה ודאי שנשכח מאתנו כלשון לגמרי כמו שכבר חתמו מהכת"ם. וכן המכלול מהכרמיק שעשה על חכמת הדקדוק כתב שם בהקדמה שנשכח לשון הקודש ולא נמלא צידינו רק מה שנשאר כתוב אללנו כ"ד ספרי חנ"ך ומילים מועטים בדברי המשנה. ובראש"ס צפ"י חבוא עה"כ ארמי אובד אבי מצואו וכתב עוד שנפסדו ממנו כמה וכמה ספרים אחרים חוץ מהכ"ד ספרים שצידינו ודברי המשנה שאללנו כיום הם כדברי המקרא בעלמם מפני שחכמי המשנה קבלו כלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו ערס גלותינו ונפסדו ממנו עכ"ל, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפ"ה"מ ריש מס' חרומות כמה שיש מקשקש על לשון המשנה שאין זה קושי כי הם שמעו כלשון יעיי"ש. וכן נראה צפ"י הכוזרי, ומשמע מה שפירש צימתי החנאים נשכח כלשון אלא שהחנאים כ"י להם קבלה מפי רואה בספרים הראשונים ערס שנפסדו. ואינו מובן כעטם למח עזובו והיחובו לבוא לידי שכתב כ"כ מהדור.

הבחי. אמנם מה שהביא החו"ע ראי מדברי רש"י שכתב צפ"י לך חברים העברי שזה מעבר הכבר זה חמיה דמה ראי מדברי רש"י ז"ל שהרי אפילו כמה שבוסיף שם במדרש שבי משוח כלשון עברי כתב ג"כ היפ"ח שאינו לביק ומכש"כ רש"י ז"ל שלא כתב כלל מהלשון אלא מהמקום שזה מעבר הכבר בודאי שאין שום ראי על לה"ק, ובדברי הרמב"ם שם בפיהמ"ש אין הכרח כלל, ובקול יודא רובה להעמיס גם בדברי הרמב"ם ז"ל שסובר דלשון עברי הוא לה"ק, אבל באמת כלשון הרמב"ם ז"ל אין רואין שום הכרח כמנואר להמטין. ויהי א"י שיהי אף לדעת הכוזרי שסובר כלשון עברי הוא לשון הקודש מכל מקום סובר שעיני חול דבר בארמית.

יז

והחת"ם כתב בארע"ז ח"כ סי' י"א שגם הקדמונים היו בקיאים ללוחים בלש"ן אך בכוונה ששבו הלשונות מפני גזירת י"ח דבר שבירושלמי ע"ק דשבת ועל לשונם. ואינו מובן לכאורה שאם לא רצו לדבר כלשון עכ"ל כ"י להם לדבר בלש"ן ולא היו לריבין לשבש הלשונות לדבר דוקא כלשון משונש. אמנם החת"ם ז"ל לשיטתו אולי שכתב בהגותו על השו"ע אר"ח סי' פ"ה צ"ב דברי דברים של חול מותר לאומרם במקום העיונות בלש"ן שכתב כמג"א ומדת חסידות הוא להחמיר, וכתב ע"ז החת"ם שם ונראה לי דמש"ב הגה"גו אבותינו אח בנייהם שלא לדבר בלש"ן ונשכח מאתנו לגמרי בעו"ה משום שגלו לכל שכיח מלאה גילולים, ומנואר בזה שגם הוא ז"ל שם לבו לדעת מה זה ועל מה זה שלא הגה"גו דורות הראשונים אח בנייהם לדבר כלשון הקודש עד שנשכח כלשון מאתנו לגמרי, וניחא לי בשביל שהארץ מלאה גילולים, ובאמת גם בארץ ישראל אחר החורבן שבה לשם ממשלה עכו"ם הרביו גילולים, ומובן מ"ש ששבו הלשונות לפי שבלש"ן לא רצו לדבר לא כ"י להם ברירה אחרת אלא לשבש אחי לשון, ומתיישב קצת מה שכתב החימת התלמוד לא הבינו כ"כ בלש"ן, גם מה שלא כתבו בש"ם כלל מחויב לימוד לה"ק, כי יסן שבי אחר החורבן היו לה"ק בלכתא למשיחא שאז יעביר גילולים מן הארץ. אבל עדיין

יח

ואשך חוכי אחיך בזה לפעמי' דברה כחז הרמב"ם ז"ל בפירושו למס' אבות פ"א משנה י"ז כשיבין שני פזימים ולשיבם ענין ח' וכו' מחלק כדיבור הנמאס מפני שהוא מרח ומשורר על מדה פחותה ויב' ח' משני הפזימים עברי וכו' ערני או לפי יב' שמישה הפברי וכדיבור זו יותר נמאס אלל החורה למעלה בלשון שאין לריך שיסתמשו בו אלא במעלת ישי"ש, ומבואר בזה שמעלה בלשון גדולה עד מאוד לאותן שכל לשונם בקדושה ולפומה זה לכחושאים בלשון הוא נמאס יותר אלל החוכ"ק אם הוא בלשון הקודש, ובה מיושנן כל הקושיות שבדלפי מזה גדולה ליראי ב' האמתים ידיעת בלשון, אבל לברגיל את הסם לדבר בלכ"ק זה ח"א כי גם בלח"ה עומה בלשון פלומים ווראים שקר ולב"ר ומיכל פה ומינות ר"ל כהנה וכהנה בעגות מלויים בשוכ"ר, ואמרו חז"ל בקבלה שב"כ כל עמל אדם לפיבו, כל מה שיעמול אדם ויסגל מזה ומש"ט בעולם הזה חינו מספיק להכל הוולח מחוך פיבו, ואם בן אם מרגילים אותו לספר בלכ"ק עוד מגדילים את עוונתו עד לשמים ר"ל, ולכן בדורות הראשונים השבו למנוח ללמדם את בלשון אף שלא ראו לברגילים לדבר בן בחמידות מכל מקום השבו למנוח שידעו אותו ויסתמשו בו שב"כ כמה שיודעק בעמ שהוא דברי קדושה, אבל אח"כ שנתמטטה היראה במ"ש חז"ל בצוף סוטה משמח רבי בעלה ענוה ויראה הפסא וראו שבדורות מתמטטק וכולקין חו לא ראו להשוו למנוח מה שיוכל להיות שרבים יכשלו בו ולא יתחבנו עם בלשון כמנוח עליהם ולא אמרה חורה שלח לחקלה.

זו נפסק מזה שכחז בפירוש המשניות, וכלל ראש במפ' רש"י ז"ל מפרש במשנה אוקימתא דלא קיימא וכמעט כי מה שהוא נאות בלשון המשנה מפרש בה אפי"ג דלא קיימא הכי עכ"ל, ומבואר בזה דמפרש המשנה אף באוקימתא דלא קיימא אף באוקימתא דלא קיימא אמרינן לפי במסקנא שלא הי' בן כוונת המשנה לעולם מ"מ מפרש בה יען שלא בא שם לפסוק הלכה אלא לפרש המשנה, מכש"כ בכפ"ג שבזמן המשנה הי' האמה בן שבדור מחוקן כדמי חכמי המשנה הוא באמת חיוב ללמד את בלשון בודאי שאין שום קושיא אם כחז בפירושו למשנה כשיטתן וכן' ביד כשיטת כש"ס.

ומי'ושב בזה ג"כ מה שא"ל פ"ה לא דיבר כל דבריו בלכ"ק כי כל הנפש אשר עשו בחרן וכל הגרים שגוירם אף שהתנהגו אחריו במנהגיו מ"מ לא היו נפשותיהם מחוקקים כראוי וכו' ראו' שלא נשאר מהם מאומה ונטמעו אח"כ כולם בין באומות ולא נשאר בקדושה אלא זרע האבות שקבלו החוכ"ק כנודע כל זה בדברי חז"ל וכן אנו רואים, ואם הי' מדבר כל דבריו רק בלשון הקודש גם כהם היו עושין בן וראה זה למכשול, לכן דבר דברי חול בארמית שממנו יראו וכן יעשו ולא יכשלו בלשונם.

יט

ולדבין יותר בענין ראיתי לבעתיק מ"ש בזוכ"ק פ' נח דף ע"ה סוף ע"ב על ענין דור הפלגה חלכ"ק: ואי הימא לישנאון אמאי אחבלבל אלא בגין דכלהון ממלגין בלשון הקודש בהוא לישנא קא עביד לון סיוע בגין דבטודא ובמלילא דפומא חליין מילין חליין ודא עבדי סיועא להבוא אחר דבשו לאוקמא ועל דא אחבלבל לישנאון דלא יכלו לאחקסא רעוהון בלכ"ק כיון דאיתחלף לישנאון לא אללחו בעבודא בגין דחילא דלעולא לא ידעי ולא אישתמדעי בר בלכ"ק וכד אחבלבל לישנא דילכוון איתחלש חיליכוון ואחבר חוקפא דילכוון, ח"ה דהא מלה דאמרי חתאי בלכ"ק כלבו חילי שמוא ידעי צי' ואחחקפו צי' ולישן אחרא לא ידעין ולא אישתמדעי כו' ועל דא חילין כיון דאיתחבלבל לישנא דלכוון מיד ויחללו לכנות

וא"כ אין קושיא במה שהרמב"ם צפי המשנה מפרש בדבריהם שלימוד בלשון הוא מנוח שכן הי' באמת בזמן המשנה כמבואר בספרי ותוספתא, אבל צפי' ביד שביא הלכה למעשה כל מה שהוא במסקנת כש"ם כך כשיטת כש"ם שלא השבו מנוח זו. ועי' בחשונה ברדב"ז ללשוניות הרמב"ם סי' רפ"ט במה שהקשה על הרמב"ם שסותר עליו מפי המשנה וכחז אף זו השנה על כרז ז"ל דמיליטו בכמה מקומות שחז

ויאל 5 מאמר לשון הקודש משה חג

אחריו כל הסניכה לדבר בלשון זה, וכבר ראש גדול
החורבן מה שנעשה ע"י הלשון בדור הפלגה, ובירושלמי
ברכות כתב על מלוא חפילין מפני מה לא החזיקו בה,
מפני הרמאות, וכצ"ל טובל חדר אחד בר נש שכניה
חפילין כל היום כדי לרמות, וכצ"ל צדיק ל"ז הביא
הפ"י ע"ז בשם ר"י שלא החזיקו בהם להניחם כל
היום מפני הרמאות, אבל בשעת חפלה הוא מפורשי
ישראל אם אינו מניחם, ובאמת שמלות חפילין הוא
ללבוש כל היום כמבואר ברמב"ם פ"ז מה" חפילין,
ולדעת הלבוש הוא מדאורייתא שיכ"י עליו כל היום,
ובגמ' אמרו על רב ועל ריב"ז שמעולם לא ראו אותם
בלא חפילין ואטע"כ צע"ל שבי" לפעמים שפשו
קן אחי רמאין נמנעו אח"כ הכשרים מלעשות כן,
וא"כ כש"כ בלבי"ק שבי" ממנו אסין נורא בדור
הפלגה שלכן אף שצודאי לגדל קדושתו של א"י
ע"ה ב"י מלוכה שידבר כל היום רק בלבי"ק, מ"מ
ב"י נמנעו מה דילמא אחי למיסרך לאינשי ולא מעלי.

גם מובן מה שלא הכינינו אחר כך בכל הדורות
שיכ"י בלשון חמידי בלבי"ק אף בזמן הביית
שלא ב"י שם גילולים משום מעשה שבי" בדור הפלגה
אלא ראו חיוב צדק ללמדו עכ"פ שידעו בו כי הוא
נורא לח"ה שיוודע א"ך להכוננו בו בקדושה, אבל
כשראו אח"כ קילקול הדורות ומכיל בגמרא בגידו
ברוח קדשם אף מה שיכ"י בעיקבא דמשיחא וכלאשר
ראו מכיל פירלת דדור וכן הפומא"כ במתנגרת
ר"ל לא ראו עוד להטיל חיוב ללמוד בלשון עם כל
אדם למטן לא יכ"י מה אחיכה להב"י להחפשת,
אלא כל ח"ה שיוודע בנפשו ששוכה לשם שמים יוכל
ללמוד אבל לא ללמוד עם כל אדם, ועד"ז הוא מה
שאמרו בירושלמי כל הקבוצה צ"י ואוכל חולין צע"ה
ומדבר בלבי"ק מונעת לו שכוח בן עולם כבא, דודאי
חיש קדוש ששוכה בן הוא בן שיכ"י, אבל מפני
הרמאות אין להחזיק בה כמו צבאחת חפילין כל
היום.

הטור דכ"ה אחרת חוליהו ולא חשבי למיעבד מידי
ברעואה דילכו, עכ"ה"ק, וכן כתב עוד דף ע"ו
ע"כ חמי מאי כתוב בן עם אחד ושפכ אחת לכולם
צ"ק דאיוון בלגא חד ורעואה חד וממללי בלבי"ק
ושפכ לא יבנר מהם את כל אשר חמו לעשות ולית
מאן דימנע טובדא דילכו.

ובזה נפתח לנו שטרי אורה להבין למי כ"י נורא
לגם נפלא כזה שכל העולם כולו צפעת אחת
ישכחו פתע פתאום את לשונם וישתנו ללשון אחר,
אלא הרבה דרכים לתקום לבעלם מנתין הטור והמגדל,
ובל"ה"כ אמרין בגמרא סנהדרין דף ק"ט מגדל שליש
נשרף ושליש נבלע וחלק מן העולם נשאו אז קופין
ורמות וכ"י גם חלק מן העולם הציף הים כמבואר
במד"ר שם, ולהגשארים נכנסו כל הארצות צראש
הכרים והיתה כאו"י צולעת אנשי מקומה, וצ"ה
שם בנז"כ"ק באריות שקפלו כל הארצות ובאו בדרך
גם ונכנסו צראשי הכרים שכ"י שם דור הפלגה וכל
אחת בלעה אנשי מקומה ומצרה למקומה, א"כ אחר
כל הנסים האלו בל"ה"כ נחפררה כל החבילה ולא
יכלו לננות עוד ומאי נ"מ עוד צשינוי בלשון. גם
כ"כ שנעשה עמהם נסים כ"כ ועושים קשים ומרים
כ"כ מדוע לא הזכיר הכתוב אלא פרע זה שאמר
הקב"ה הנה נראה וינלה שם שפחם. אבל לפי דברי
הזוה"ק מובן כי א"ך צבה ב"י חלוי ככל באוחו
הגם שניטל מהם לשון הקודש וכל זמן שדברו בלבי"ק
ב"י אדרבה נעשה נסים להללחחם כמבואר במד"ר
עכ"כ וימלאו בקעה ר"י אחר וימלאו אם ללנים
הוא ילין, ופ"י ב"פ"ה שנעשה להם גם באופן שיכ"י
מקום לרעחם ועו"ש באריות, ועכ"פ כל עין ברואה
בדברי הזוה"ק האלו יוכל לידע ולהבין כי האסון
היוצר נורא שבעולם הוא אם רשעים מדברים בלבי"ק,
כי א"ך ע"י"ז הליחו בדור הפלגה להמריד את כל
העולם כולו על הקב"ה וגרמו אח"כ עושים קשים
ומרים ר"ל, ואף שבי" בדורו של א"י ע"ה ונח ושם
ועבר מ"מ לא ב"י מליאות לבעלם מרעחם והללחחם
במרידה זולת ע"י הגם שניטל מהם לשון הקודש.

וראה זה פלא בירושלמי סנהדרין פ"י צשינוי ב"י
ר"כ מסית מדבר בלשון גבוה, מדיח מדבר

ור"פ"י"ן אין שום קושיא מה שא"י ע"ה לא דיבר
אח"כ כל דבריו בלבי"ק כי לא ראש שימשנו

בלשון נמוך, מסית מדבר בלביק, מדיח מדבר בלשון
 הדיוט, מסית שאמר בלשון בדיוט מעשה מדית, מדיח
 שאמר בלביק מעשה מסית. ובסימט שם כתב שדרש
 בן מלישנא דקראי, ובמראה הפנים כתב שם בחתלה
 דג"מ לדינא, ושוב נסב יוחר שאין ג"מ לדינא אלא
 לישנא בעלמא מפרש לתוך לשון הכתוב דכשכחא מסית
 ליחיד חומר בלביק ובשכחא מדיח לרבים חומר בכל
 לשון שכולם יצונו אחוה יעו"ש. חכ פלא טעם מאי
 ג"מ לכאריך כח באחכ לשון הוא מסית ומדיח
 ומכ משמיטנו כח, ואם מקרא הוא דורש גם בקרא
 גופי' אריך להבין אהב נפקא מינה דדבר ומכ מתוך
 כח. והמפורשים לא ביארו כח כלל. גם עיקר היסוד
 שכתב במראה הפנים שהמדיח לרבים מדבר בלשון
 הדיוט כדי שטלם יצונו אחוה, כיון שמקרא לימדו
 גמלא שבחלטה החוביק הי' שרבים מישראל לא יצונו
 לביק זולת יחידים, כי לא איורי דוני מסית ומדיח
 אלא בישראל לא במסית ומדיח לגוי כמבואר בגמי'
 ובדמ"ג, ואינו מובן לכאורה דל"מ לדעת הספרי
 שכוה חיוב לאורייתא, אלא אפילו לאידך מאן דאמר
 עכ"פ מלוב איה צ"י ובמבואר בירושלמי גודל השכר
 ואדעתא דככי ילאו מתארים שלא ישנו את לשונם,
 אף שנתבאר ששוב אח"כ אף בזמן הבית נשחכת
 בלשון אכל צעח שנתגב החוביק במעמד בר סוני
 ונכתב זה דיני מסית ומדיח היאך נכתב גם אז
 בחורכ שכתב בלשון זה שמראה החלטה שרבים
 מישראל לא יצונו בלשון זולת יחידים, וטעמא צפי
 מכ זה ועל מה זה. אמנם לפי מה שנתבאר מובן
 הדבר שבשכיל מעשה שכי' בדור הפלגה אסון נורא
 להמריד כל העולם כולו נגד הקב"ה כח זה שדברו
 בלביק עד שכי' בכרה לנס נפלא כח ליעול מהם
 בלשון צפי'א שוב לא הי' רצון בצורה צ"ה שידברו
 רבים בלביק, גם אי"א ע"כ לא דבר בלביק אלא
 דברי קדושה ולא ענייניו, וכן הי' אח"כ צעמא מהן
 חורב וממילא אם הרבים אינם מדברים בלביק אלא
 דברי קדושה, ושאריו עניינים מדברים באחכ לשון
 אחר משוגש משאריו בלשונות כמ"ש בחת"ם צה"ש
 שבצנחתי ממילא צאים לידי שכתב בלשון.

אמנם לפי דברי בירושלמי עממא רבב איה צ"י
 במילתי' דבמסית לרבים אינו שכיח שידבר
 בלביק כמ"ש גם במכ"ס יען שצריך שיצונו כולם,
 משאי"ב ביחידים שכיח יותר שידבר בלביק ולכן עונשו
 חמור כ"כ שאף צעמאם הענין של הכסח גרע במסית
 לרבים, אכל כח בלשון מכריע ברבכ יותר כמו שהפיד
 באסית בדור הפלגה שהלמח המסיתים הלוי בלביק,
 ואולי גם כמכ שכתב בירושלמי בחתלה שבמסית מדבר

מסית ובמסית לרבים נקרא מדיח, וחמור ברבכ יותר
 המסית ליחיד מכמדיח את ברבים, שבמסית ליחיד
 חטפ"י שלא עבד לא במסית ולא במוסח ע"י
 אלא בשכיל דיבורו לצד שבמסית לעבוד נסקל, אכל
 המדיח לרבים אינו נסקל עד שיעבדו רובם ע"י
 אכל בשכיל דיבורו לצד אינו חייב כלום. ועוד שאר
 תומרות יש במסית ליחיד מכמדיח לרבים כמבואר
 כ"י בדמ"ג ע"י מכ' עכו"ם, חכו לכאורכ לגמרי
 נגד הסברא. והלח"מ שם צב"י אי' כתב שיש טעם
 לשבח שבמסית לאחד לצדו הוא מפסח אחוה וגדול
 עונשו אכל במסית לרבים אינו יכול לפתוחם כ"כ
 מברכ שכם רבים לא יחפתו בדברי היחיד ולכן אין
 עונשו חמור כ"כ יעו"ש. ועדיין אינו מובן כי לפי
 הסברא אם מסית לרבים אף שלא יחפתו ברבים
 לדבריו אכל בין ברבים ימלא עכ"פ אחד שיפתח
 לדבריו חכ עלול יוחר משאינו מסית אלא ליחיד
 בלבד. ואולי י"ל שבמסית לרבים שכיח ג"כ שיבי'
 בין ברבים אחכ לחס נגד דברי הסכח שלו ויקיים
 בו לא חממול ולא חככס עליו. אכל עכ"י אינו
 מובן כי חזק מאד כח המסית כמו שאמרו חז"ל
 במכ' חמיד שפנא נלח, ואנו רואים בכתובים ובדברי
 חז"ל שכל הפירוח שכוו כלל הדורות ברבים מישראל
 הי' ע"י אנשים פרטים שבסיתו והדיחו לרבים, ואין
 לכאריך כח שכן הוא בעוכ"ר מעשים בכל יום,
 ולפי הסברא בודאי שבמסית לרבים גרע ממי שאינו
 מסית אלא ליחיד בלבד. ובמניח במלוב חס"כ שכתב
 שם חומר המסית ליחיד מכמסית לרבים כתב ואפשר
 בעטם דרבים לא מימשכו וגזירה הכתוב הוא, וכרי
 שנחית לאחכ הסברא שבלח"מ דרבים לא מימשכו
 ואפשר"כ סייס שהוא גזירה הכתוב, וי"ל שלא נחכ
 דעחו באחכ הסברא עד שכוברח לומר גזי"כ.

ובזה נוכל להבין ענין התמי' מאוד לכאורה דכח
 מבואר בגמי' ובדמ"ג דבמסית ליחיד נקרא

ו י ו א

מאמר לשון הקודש

מ ש ה

תבה

בלשון גבוה מרומז ג"כ דברי הזוכ"ק ור"ל, ומה שאמר אח"כ שמדבר בלש"ק פירושי קא מפרש למה דקאמר צרישא. ועכ"פ צמח שכתבו שבמסות מדבר בלש"ק אנו רואים בצירור שיש בזה טעין ופלא בחומר לש"ק כי לא לחנם נקראו לכתוב זה, אבל הודיע לנו הכתוב והירושלמי לחרץ טעם החומרה כ"כ במסות ליחיד ודיני מסות ומדיח לא נהגו אלא בסאכודרין של ע"א בזמן הבית ולא עכשיו, אבל עכ"פ למדין מה גם עכשיו הענין שיש בלש"ק.

כא

ו'יש' להעיר עוד דהנה במשנה סוף פ"ב דאבות בן חמש למקרא, בן עשר למשנה, בן ע"ו לחלמוד, והמכר"ל מפראג ז"ל נווח ככרוכי למה אין עושין כסדר הזה ללמוד קודם כל המקרא כולו ואח"כ כל המשניות כולו ואח"כ ללמוד גמרא, וכרבה עוד להביא ראיות לדבר, וכן כתבו עוד אחר גדולים. והמעדני יו"ט צדקמה פי' גם מה שאיחא במס' סופרים פי' ט"ז וצמדרש המובא צר"ש סוף פרק אלו מליאות שלא ידג ממקרא לחלמוד עד"ז שילמוד כל המקרא והמשניות ערס שילמוד החלמוד, הכס צמפוי מס' סופרים יש צס פירושים אחרים שאין כוונה אלא על אותה הטלכה שלומד יבין היעב דברי המשנה ערס שלומד החלמוד ולא ילמוד המשנה בדילוג בלי הנהגה, ובאמת שבדברי המעדני יו"ט צה יש הרבה מקושי בהבנה ואין להאריך בזה כי במשנה בודאי הסדר הוא כן והיא סחס משנה, אבל כבר נתפשט המנהג זה כמה מאות שנים בכל צחי הח"ה שתחת כל גדולי ישראל שאין עושין כסדר הזה, אלא לומדים גמרא תיכף אחר אהב זמנים שלמדו חומש ורש"י. גם המכר"ל מפראג כתב שכן עושין ברוב אלה שבחממר עליהם מאוד, אבל מאז וע"ע כמה מאות שנים שעושין כן בכל המקומות, וא"א לומר שכולם טעו בכל הדורות שכרי הנהגת הח"ה ה"י תחת גדולי הדור ובודאי טעמם ונימוקם עמם.

ובמה שנתנו במשנה זמן ה' שנים למקרא ובי' שנים למשנה, מה לא קפיה שכרי כתב

רש"י ז"ל שם בטעם של כ' שנים וכן שאמרו כל חלמוד שאינו רואה סימן יפה צמשנתו כ' שנים שוב אינו רואה לעולם וא"כ כתבו אותו הזמן עבור חלמוד הגרוע יותר עד בקצה שאם גם צאותו הזמן אינו רואה סימן יפה אין כדאי ללמדו עוד, אבל זה מיעוטא הוא כי סחס חלמידים צימוגים וק"ו הכריפים אין להם שום דמיון כלל להגרועים בתכלית, וא"א לדמותם כלל בצכוס זמני הלימודים, ולא כתבו במשנה אותו הזמן אלא שלכל היותר הוא כן אף בחלמידים הגרועים מאוד, אבל לאו כללוא הוא שאין כל החינוקות שווין. אמנם עכ"פ מה שמשנים צטיקר הסדר שאין מקדימין לימוד כל המקרא וכל המשניות הוא לכאורה נגד המשנה וטעמא צעין.

ובפ"י הגרסה הכרישו כדעת הש"ך ז"ל שבצ"ח כתב צפי רמ"כ דשלא כד"ן נובגין העולם שלא ללמד את צניהם חנ"ך וכחצ ע"ז הש"ך צפי בג"ל סק"ה ואני אומר מנהגן של ישראל חורב היא שכרי כתבו החוס' ספ"ק דקידושין והסמ"ג צסס ר"ח ובגמיי"ו ובכ"י ש"אן סומכין אהא דאמרינן בסאכודרין ש"ס צבלי שכלול במקרא ובמשנה וצ"ס, אלמא דמש"ב אינו חייב לשלש שנותיו שליש במקרא ואינו חייב ללמד את צנו מקרא כיון שלמדו ש"ס, עכ"ל ועיי"ש. והנה אף שצחוס' צסס ר"ח לא כתבו אלא על הא דאמרו דלריך לשלש שליש במקרא ושליש במשנה, דלדעת רב עמרם גאון שכוונת שם צחוס' יולאין זה צמה שאומרים קודם פסוקי חמרה פסוקים ומשנה אהבו וצרייתא דרבי ישמעאל, וז"ל דאוצר כדעת ברין צפ"ק דע"ז דף י"ט שאין כוונה צמה שאמרו לשלש שצריך שליש מזומאם אלא כוונה שיכ"י שלשה לימודים ויולאין אף בקצת מקרא ולא כדעת הרמב"ם וסייעתו שצריך שליש מזומאם, וכן פי' המכר"ל צחידושיו בדברי רבי עמרם גאון, וכן נראה גם דעת בר"ח צמה שכוונת שיוולאין צש"ס צבלי דודאי אין המקרא כמובא צש"ס שליש החלמוד אלא מיעוטא דמיעוטא וא"כ אין ראי' מדברי בר"ח שא"ל ללמוד מקרא כלל דאפשר מייב"י בר"ח אחר שלמד המקרא ויודעו אלא שצריך לצאת החיוב לשלש אה סגי הלימוד צש"ס צבלי, אבל לא ערס שלמד המקראות ורובם מהם אינם מובאים צש"ס.

נדרים דף טו

ועל כן אמרתי לו: תהלכות ילדי בתי הספר באה, אולי רוצה רבי לחזור אל בנין בית החולים? „לא“ היתה תשובתו. „וכי לא ילדי ישראל הם?“ הוא נשען על כתפיו, גם אנו ככל הקהל נדחקנו לצדי הרחוב. התהלכה עוברת קבוצות-קבוצות, כל בית ספר לעצמו, וקול השירה פולח את האויר. אני רואה את ר' חיים זוננפלד ממלל בשפתיו, ואני מטה אזני ושומע כשהוא אומר וחוזר ואומר: „יוסף ד' עליכם, עליכם ועל בניכם, ברוכים אתם לר', יוסף ד' עליכם וכו'“, עד שכל התהלכה עברה על פניו.

פעם אני ירדתי מבית הכנסת בכתי מהסה לביתו, ואנו משוחחים על שאלת העברית. שאלה זו נתעוררה בקשר עם רצון חלק מהורי תלמידי תלמוד תורה „שארית ישראל“ בפתח תקוה, להנהיג כתלמוד תורה את השפה העברית כשפת ההוראה. החלטנו לשאול את פי ר' חיים ז"ל, אם אנדת ישראל שהשתתפה בתקציב כסכום ניכר, לא תתנגד לכך. הוא אמר שאם ההורים רוצים אין להתנגד, ותוך כדי שיחה אמר לי: „אתה יודע? אולי שנינו שלא החלטנו אנחנו בכואנו לאר"י להנהיג את הדבור בלשון הקרש, כי אז היינו מקרימים אנחנו את החפשים, והיינו מוציאים על ידי כך מידהם את הנשק הכי חזק“. ובהמשך דבריו אמר לי בהתלהבות: „לא אמות“, לא על ידי אפם מעשה — „כי אחיה“ כי אם על ידי חיים. על ידי קום ועשה „אספר מעשי י"ה“. מכיון שאין בו איסור מצד עצמו, היינו צריכים אולי להקדים לקיימו בקום ועשה, ולא היינו מוכרחים להגיב עתה ע"ז בשלילה, מפני שהחפשים לקחו זה לעצמם ועשו אותו לעיקר. ושוכ פעם בביתו, בשעת בקורי היומי אצלו, נתגלגלה השיחה על בן יהודא, ומישהו הוסיף בהזכירו את שם בן-יהודא „יטח שמו“, ואז אמר לי „אתה יודע? אין אני נוחג להגיד ככה. הקביה הוא בעל רחמים, לנו אין כל מושג מגודל רחמיו, וברור, שהוא יכול לרחם גם על רשעים כאלה. האמין לי שעיני לא תהיה צרה אם יודע לי שגם בן יהודא ירוחם מאת הקביה, ואפילו אם גם יבא לחיי עולם הבא. כשהם בעולם הזה אנו מחויבים להתנגד להם כפי שקבעה התורה כי בעולם הזה הם מוזיקים ומקלקלים את הסביבה, מה שאין כן כאשר הם עברו כבר לעולם העליון. וכלום אתה חושב שאין כל צר טוב בכך יהודא? כלום אתה חושב שאין לו שום צד זכות כזה שהנהיג את הדבור בלשון הקרש? אין הקביה מקפח שכר כל ברית, אפילו שכר שיחה נאה, ואין עכירה מככה מצוה וזכות אינה במלה אפילו באלפי אלפים חובות“.

מצד שני, מאחר שלא הקדמנו בדבור בלשון קרש והחפשים עשו אותו כיסוד, היה רואה בעין לא יפה, כשמי שהוא כחוגו נאם או דבר בשפה העברית. כבר היה מעשה וכיום השנה להסתלקותו של הגר"י דיכקין סדרנו הספר בביתו, והיו גם רבנים ספורים אחדים. לכבוד הרבנים הספרדים נשאתי

קמו